

Sanayi ve Toplum

Yıl/Year: Ocak 2024 Sayı/No: 5 (Bülten 303 Ekidir)

tmmob makina mühendisleri odası/ uctea chamber of mechanical engineers

www.mmo.org.tr

- ▶ **Editörden**
Dr. Anıl Aba
- ▶ **Söyleşi**
Korkut Boratav
- ▶ **Onikinci Kalkınma Planı (2024-2028) Kayıp Bir Plandır**
Oğuz Oyan
- ▶ **Onikinci Kalkınma Planı: İktidarın Son Kalkınmasız Planı**
Aziz Konukman
- ▶ **Türkiye'de Kitlesele Yükseköğretim ve Vasıf Katmanlı Bir Kitle Olarak Mühendis İşgücü**
Dr. Aytül Fırat
- ▶ **Türkiye İmalat Sanayiinde Yapısal Dönüşüm: Nereden Geldi, Nereye Gidiyor?**
Prof. Dr. Erol Taymaz
- ▶ **Sanayi Politikası Teorisinde Yeni Açılımlar**
Dr. Anıl Aba

İÇİNDEKİLER

- 4 ▶ **Editörden**
Dr. Anıl Aba
- 5 ▶ **Söyleşi**
Korkut Boratav
- 9 ▶ **Onikinci Kalkınma Planı (2024-2028) Kayıp Bir Plandır**
Oğuz Oyan
- 17 ▶ **Onikinci Kalkınma Planı (2024-2028) Kayıp Bir Plandır**
Aziz Konukman
- 21 ▶ **Türkiye’de Kitlesele Yükseköğretim Ve Vasıf Katmanlı Bir Kitle Olarak Mühendis İşgücü**
Dr. Aytül Fırat
- 29 ▶ **Türkiye İmalat Sanayiinde Yapısal Dönüşüm: Nereden Geldi, Nereye Gidiyor?**
Prof. Dr. Erol Taymaz
- 37 ▶ **Sanayi Politikası Teorisinde Yeni Açılımlar**
Dr. Anıl Aba

EDİTÖRDEN...

Dr. Anıl ABA
Akademisyen

Değerli okurlar,

Sanayi ve Toplum bültenimizin ikinci yılına başlıyoruz...

Bu sayıyı hocaların hocası **Korkut Boratav** ile yaptığımız söyleşiyi açıyoruz. Korkut hoca görüşmemizde bize son 20 yılın ekonomik ve politik bilançosunu özetlerken geçtiğimiz yıllarda neoliberal IMF paketinden farklı bir politika kümesi izleyen AKP'nin Mehmet Şimşek'le birlikte tekrar standart IMF paketine dönüşün sinyallerini verdiğini belirtti. Son zamanlarda iktisat cemiyetinde çokca tartışılan enflasyonun belirleyicileri meselesinin detayını söyleşimizde bulabilirsiniz.

İkinci yazıda ise **Oğuz Oyan** hocamız AKP'nin hazırladığı on ikinci kalkınma planının detaylı bir analizini yaptı. 24 Ocak Kararları ile birlikte kalkınma planlarının anlamını yitirdiğini belirten Oğuz hoca, buna rağmen on ikinci kalkınma planının temel niteliğinin IMF tarzı bir istikrar yani kemer sıkma programı olarak tasarlandığına dikkat çekiyor.

On ikinci kalkınma planıyla ilgili bir değerlendirme yazısını da **Aziz Konukman** hocamız kaleme aldı. Aziz hoca dokuz maddede planın ön plana çıkan çelişkilerini, boş vaatlerini, yanlışlarını ve eksiklerini gözler önüne seriyor.

Malumunuz, geçtiğimiz aralık ayında "**Türkiye Sanayisi ve Dünyadaki Son Gelişmeler Işığında Nasıl bir Sanayileşme?**" başlıklı TMMOB 2023 Sanayi Kongresi'ni Ankara'da yaptık. Epey verimli geçen kongrede iki gün boyunca birçok sunum ve tartışma

yapıldı. Bu kongrede yapılan sunumlar bildiri kitabında toplu olarak yayımlanacak olsa da ön plana çıkan birkaç sunumu bültenimize de taşımak istedik.

Bunların ilki **Erol Taymaz** hocamızın Türkiye imalat sanayiindeki yapısal dönüşümü analiz ettiği sunum... Kondratieff çevrimleri diye de geçen, tarihteki icat ve inovasyon döngülerinden yola çıkarak Türkiye sanayisinin dünyadaki yerini, nereden gelip, nereye gittiğini gösteren Erol hoca, son kertede, teknolojik dönüşümün yönünü bizim belirlediğimizi söylüyor.

Kongreden aktardığımız ikinci sunum ise **Aytül Fırat** hocamızdan. Aytül hoca da sanayileşmenin önemli bir belirleyeni olan mühendislik işgücünü ve eğitimini inceliyor. Eğitimde son 20 yılda hızlanan özelleşmeyle birlikte hem kitlesel eğitimin hem de mühendislik eğitiminin nasıl niteliksizleştiğini verilerle birlikte gösteriyor.

Son olarak da, bültenin temasına uygun düşüğünden, benim kongrede yaptığım sunumu yayın kurulu olarak bu sayıya almak istedik. Ben de sanayi politikasıyla ilgili teorik araştırmalara bakarak ön plana çıkan belirsizlik altında taahhüt, üretimde öğrenmek, makroekonomik yönetim ve çatışma yönetimi gibi konuları özetledim.

Bu sene spesifik sanayi kollarına odaklandığımız daha tematik bültenler yapmayı düşünüyoruz. Umarım okuruna ulaşır.

Dayanışma ile!

TMMOB
Makina Mühendisleri Odası
Haber Bülteni

Temmuz 2023
Sayı 301 Ekidir

MMO Adına Sahibi ve
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Yunus YENER

Yönetim Yeri
Meşrutiyet Cad. No: 19/6. Kat
06650 Kızılay / Ankara
Tel: (0 312) 425 21 41 Faks: (0 312) 417 86 21
<http://www.mmo.org.tr>
e-posta: mmo@mno.org.tr
yayin@mno.org.tr

KORKUT BORATAV İLE SÖYLEŞİ

Hocam, sizin de tespit ettiğiniz gibi, neoliberal model Türkiye ekonomisini bir yere kadar getirdi fakat sonra tıkanıdı... Tıkanıdığı noktada AKP standart neoliberal paketi biraz esnetip “yerli ve milli” söylemiyle ulusal sermaye ile küresel sermaye arasındaki dengeyi biraz değiştirdi. Standart IMF paketindeki düşük enflasyon hedefini ziyadesiyle çiğnedi. Uzun süre negatif reel faiz uyguladı. Ancak geldiğimiz noktada tekrar neoliberal prensiplere dönüşmeye çalışılıyor. Tüm bu süreci nasıl değerlendiriyorsunuz?

Saray iktidarının neoliberal modelden sapması 2015'te başladı. IMF, o tarihte Türkiye'de neoliberal programın sürdürüleceğini varsayarak yüzde 3'lük bir büyüme eğilimi öngörüyordu. Bu, AKP'nin 13 yıllık iktidarında (2003-2015 döneminde) sağlanan yüzde 4,4'lük büyüme ortalamasına göre önemli boyutta bir durgunlaşma anlamına gelmekteydi.

O tarihlerde Article IV danışmaları için gelen IMF uzmanları da ekonomi yönetimine istikrar için durgunlaşma önermekteydi. Ana neden, uluslararası ekonomik ortamdaki değişmeydi: 2008-09 finansal krizi sonrasında dünya piyasalarını likiditeye boğan Batı merkez bankaları (başta FED), 2013 sonrasında parasal daralmaya yönelmişti. Türkiye, “yükselelen piyasa ekonomileri” içinde, yüksek dış açık veren “kırılgan” ülkelerden biri olarak görülmekteydi. Dış kaynak akımlarının daralması, neoliberal enflasyon hedeflemesinin ödünsüz sürdürülmesini gerektiriyordu. IMF senaryosu bu seçeneği önermekteydi: Parasal ve malî disiplin içinde yüzde 3'lük bir büyüme temposuna yönelerek istikrar içinde durgunlaşma...

Ne var ki o tarihte Saray, bu seçeneği göze alamayacak siyasal bir konjonktür içindeydi: Haziran 2015 seçiminde AKP parlamento çoğunluğunu yitirmiş; istisnaî koşullarda tekrarlanan Kasım seçimini kazanmıştı. Durgunlaşan bir ekonomik ortamda iktidarı sürdüremeyeceğini de fark etti. “Ne pahasına olursa olsun büyüme”, stratejik bir öncelik oldu.

Neoliberal istikrar ilkelerinden sapma göze alındı. Politika faizlerini yükselterek parasal daralmaya yönelen iki TCMB başkanını değiştirdi. Şirketlere, bankalar sisteminden ucuz ve astronomik kredi pompalanması ve merkezî bütçeden kaynak aktarımı; ayrıca döviz hareketlerine uygulanan kısıtlamalar, son yedi yılın makro-ekonomik politikalarını özetlemektedir.

Sonuç iki boyutludur. İstikrar göstergelerinde IMF'nin öngörüsü gerçekleşiyor: Enflasyon 2017'den itibaren çift haneye yerleşecek; 2022'de yüzde 65'e ulaşacaktır. Cari işlem açığı ise, 2022'de önceki sekiz yılın zirvesine millî gelirin yüzde 5,3'üne çıkacaktır. İkinci boyut büyüme göstergesi ile ilgilidir. Saray'ın önceliği gerçekleşiyor: Ekonomi 2016-2022'de ortalama yüzde 4,3 oranında büyüyor. Neoliberal politikaları ödünsüz uygulandığı, AKP'yi de iktidarda tutan 2003-2015 dönemi ile başa baş bir büyüme temposu... Neoliberal ilkelerin çiğnenmesi, son tahlilde, uluslararası finans kapital tarafından da sineye çekilmiştir.

Geçmişin kısa bir bilançosunu çıkaracak olursak emek ve sermaye çelişkisi Türkiye'de nasıl bir seyir izledi?

Saray'ın yeni politika yönelişinin nedenlerini, sınıfsal hedeflerini en iyi açıklayan bir tespiti, bu dönüşümü bir süre uygulayan eski bakan Nebati yaptı:

“Biz bir yol ayrımına gittik. Enflasyonu düşürmek için yüksek faiz artışı yapsaydık üretim dururdu. Üretimi ve büyümeyi tercih ettik. O sayede çarklar dönüyor; istihdama da olumlu yansıyor. Bu sistemde dar gelirliler hariç üretici firmalar, ihracatçılar kâr ediyor.” (Medyascope, 6 Haziran 2022).

Nebati bu demeci. Saray iktidarının kaderini belirleyecek Mayıs seçimlerinden bir yıl önce vermiş. Güzergâh değişikliği ise 2015'e uzanıyor. Siyasal sonucu belirsiz bir “kumar” oynandığını da bir anlamda itiraf ediyor: Durgunlaşma koşullarında fiyat istikrarı mı? Enflasyonu göze alarak yüksekçe (%4,3'lük) büyümenin sağlayacağı istihdam atışları

mı? Hangisi Saray iktidarını güvenceye alacak?

Nebati, tercih edilen ikinci seçeneğin sınıfsal yansımasını da teşhis ediyor: Emeğiyle geçinen yoksulların ("dar gelirli"lerin) sırtından sermaye blokunu ("üretici firmaları, ihracatçıları") ihya eden bir düzenleme... Sol'da yer alan iktisatçılar 2015-2022 dönemini kapsayan bu düzenlemeyi bir **bölüşüm şoku** olarak nitelendirdi. Millî gelir ve ISO 500'de temsil edilen büyük sanayi sektöründe işgücü ve sermayenin payları ile sömürü oranlarının seyrini, çelişkilerini inceledi*.

Sözünü ettiğim "siyasal kumar" tuttu: Mayıs 2023 seçimlerinin analizi, kaybeden "dar gelirli" emekçi yoksullar blokunun, siyasal tercihlerinin Saray tarafından denetlenebildiğini gösterdi. Bazı nedenler akla geliyor.

Büyüme temposunu izleyen istihdam, emekçi blok tarafından algılanan somut bir olgudur. Şirketleri, rantiyeleri besleyen kaynak akınlarının bölüşüm sonuçları ise soyuttur. Geçim sıkıntısının "pahalılık" boyutunun nedenleri, enflasyon analizi ile gelir dağılımını birleştiren soyut bir analiz gerektir. Enflasyonun nedenleri siyasal iktidara mı; tüccara, vurguncuya, stok yapanlara mı, dış dünyaya, Ukrayna savaşına mı, Türkiye aleyhine çalışan "faiz lobisine" mi bağlanabilir? "Mağdurlar" hangisini algılayabilecektir?

2015 sonrasında ekonomik politikada güzergâh değişikliğini Ozan Gündoğdu, benzer gerekçelerle Erdoğan açısından "rasyonel tercih" olarak nitelendiriyor**. Arka planda AKP'nin Türkiye toplumunun yoksul, emekçi sınıflarının önemli bir bloku üzerindeki ideolojik egemenliği belirleyici olmuştur. 20 yılı aşkın bir iktidar döneminde Siyasal İslam'ın kamu yönetimi, eğitim sistemi, geleneksel ve sosyal medya üzerindeki denetimi ve neo-faşist yöntemlerin katkılarını ayrıca incelemek gerekiyor.

Sosyalist, sol örgüt ve akımların önümüzdeki dönemde emekçi sınıfların saflarında ideolojik mücadelede öncelik vermeleri beklenmelidir.

Bir süredir batıdaki iktisat çevrelerinde epeyce tartışılan bir konu da enflasyonun belirleyici-

* * Çok sayıda çalışmadan yakın tarihli bir örnek: Korkut Boratav, Ahmet Haşim Köse ve A. Erinç Yeldan, "Türkiye'de Derinleşen Yapısal Kriz Eğilimi ve Kâr İtilimli Enflasyonun Dinamikleri", **İktisat ve Toplum, Aralık 2023**

* * Ozan Gündoğdu, "2023'ün Sorusu: Nas'a Ne Oldu?", **Birgün, 31 Aralık 2023**.

leri... Enflasyonu daha ziyade yüksek ücretlerle açıklayan neoklasik yaklaşıma karşın son zamanlarda fiyat artışlarının temel sebebinin yüksek kâr oranları olduğunu gösteren birçok ampirik araştırma yapıldı. Türkiye'deki enflasyonun sebebi nedir?

Küçük üreticiliğin yaygın olduğu (başta tarım) üretim kolları hariç, sanayi ve hizmetler sektörünün önemli bölümlerinde fiyatlar, genellikle "maliyet artı kâr" ilkesine göre belirlenir. Tekelleşme yoksa üretim maliyetlerindeki bir artış, ortalama kâr oranları eklenerek (sadece o kadar) fiyatlara taşınır. "Üretim maliyetleri", ücretler ve tüm ara-malî, girdi fiyatları tarafından belirlenir. Döviz kuru gibi tüm ithal girdileri etkileyen değişkenler de önem taşır.

Maliyetlere eklenen ortalama kâr oranından "daha fazlası" da söz konusu olabilir. Örneğin **asgarî ücret artışları kâr katsayılarını da yükselterek fiyatlara aktarılıyorsa, ilgili şirket veya üretim kolu tekelci, oligopolcü konumdadır**. Yukarıda referans verdiğim Ahmet Haşim Köse ve Erinç Yeldan ile ortak imzalı olarak yayımlanan çalışmamızda, Türkiye ekonomisinde gerekli verilere ulaştığımız 35 sektörde 2015-2021 döneminde kâr katsayıları 7 puan (0,14 ÷ 0,21) puan artmıştır. Bu bulgudan hareketle son yüzde 50'lik asgarî ücret artışının **da işgücü maliyetlerinin katkısına göre kârları şişirerek fiyatlara aktarılacağını, enflasyonu besleyeceğini öngörebiliriz**.

İlginçtir ki, TCMB'nin **Kasım 2023 Enflasyon Raporu** da benzer bulgulara ulaşmıştır. Eylül 2023'te TÜFE enflasyonu üç ay öncesine göre hızlanmış; **yüzde 61,3'e çıkmıştır**. Son Enflasyon Raporu'nda bu oranın (%61,3'ün) bileşenleri ayrıştırılıyor: **Ücretlerin payı 8,8 puan; kâr katsayılarının payı 10,4 puandır** (Kutu 2.2., s. 37). Kâr artışlarının enflasyona katkısı, ücretlerden daha güçlüdür.

Ne var ki, TCMB'nin yeni yönetimi, bu bulguların gereğini değil, FED'in ve neoliberal parasal daralma yöntemlerini kullanmaktadır: Son altı ayda 34 puan (%8,5 - %42,5) sıçrayan politika faizleri, enflasyona karşı mücadelenin maliyetini öncelikle emekçi sınıflara yüklemektedir.

Enflasyonla mücadelede sol örgütlerin, ana muhalefetin savunması gereken alternatif seçeneğin

temel öğelerine de değinebiliriz. Kârların sürüklediği belirlenen bugünkü enflasyon ortamına karşı, Rekabet Kurulu'nun teknelci fiyatlandırma yöntemlerini kontrol etme yetkisini kullanmak veya bu yetkileri genişletmek önerilmelidir. Örneğin, asgari ücret artışları, son yıllarda astronomik boyutlarda şişmiş kârlarda daralmaya yol açmalıdır. Borsadaki ana grupları oluşturan sanayi, holdingler sektörünün, 500 büyük firmanın, ayrıca bankaların dâhil olduğu büyük sermaye bloğunun fiyatlamaları, getirileri, kâr oranları denetlenmelidir.

Son yıllarda sermayeyi ölçsüz boyutlarda ihya eden bölüşüm şokunu, emekçi ve yoksul katmanlar lehine (kısmen ve gecikmiş de olsa) telafi etmek mümkündür, gereklidir. Kamu maliyesinde ikincil bölüşüm ilişkilerini belirleyen etkili araçlar var; bunlar genellikle sermaye lehine işlemiştir. Bunları "tersine", yani emek lehine döndürmenin zamanı çoktan gelmiştir. Birkaç örnekle yetinebiliriz.

Kurumlar Vergisi'nin dilimleri artan oranlı olarak yuvarları çekilmelidir. Bütçede şirketlere dönük teşvik, muafiyet ve benzer aktarımlar bazı yıllarda astronomik düzeylere ulaşmıştır. Yakından denetlenerek topluca Hazine'ye döndürülmesi hedeflenebilir. Yaygın, etkili bir Servet Vergisi'ni kalıcı olarak sisteme sokan bir vergi reformu tasarlanmalı, kamu maliyesine katılmalıdır. Son iki yılda borsadaki hisse senetlerinde gerçekleşen reel değer artışları topluca kamulaştırılabilir. Servet dağılımını kutuplaştıran gayrimenkul rantları da keza...

AKP zaman zaman şapkadaki tavşan çıkararak seçim kaybetmeden ekonomiyi buraya kadar getirdi. Türkiye hem ekonomik hem de politik bir çıkmazın içinde... AKP'nin manevra alanının giderek daraldığını da görüyoruz. Peki, bundan sonra Türkiye'yi neler bekliyor, öngörüleriniz neler?

Cumhuriyet'in ikinci yüzyılına ağır bir bölüşüm şoku, toplumsal bunalım ve kronik dış bağımlılık içinde girdik. Haziran 2023'te ekonomi yönetimi, uluslararası finans kapitalin güveneceği bir ekibe devredildi. Mart 2024 seçimleri, enflasyon hedeflemesine tam dönüşü engellemektedir. Orta Vadeli Program yani ekonomi takımı ile Erdoğan arasındaki uyumsuzluğu yansıtan bir belgedir. Mart 2024 sonrasında

AKP dört yıllık seçimsiz bir iktidar dönemine geçmiş olacaktır. Finans kapitalin tasarımı ile uyumlu küreselleşmeci bir neoliberalizme katıksız dönüşü benimseyecek esnekliği gösterebilir. AKP'nin 2003-2007 yıllarındaki Lale Devri'nin tekrarı büyük sermaye çevrelerince de herhalde özlenmektedir.

Bu ortamda Türkiye için nasıl bir gelecek söz konusudur? Türkiye için IMF'nin Ekim 2023'te güncelleştirdiği öngörülerini bir neoliberal senaryo olarak değerlendirebiliriz.

Ekim 2023 IMF öngörüsü, Türkiye için 2028'e kadar büyüme eğilimini (bir önceki öngörüye göre) 0,2 puan artırarak yüzde 3,2'ye yerleştirmiştir. Yine de önceki 2015-2022'de gerçekleşen büyüme ortalamasına göre 1,2 puanlık bir durgunlaşma söz konusudur. Daha da önemlisi bu durgun patikaya geçiş, ağır bir bölüşüm şokunun zirve noktasında yer alan bir toplumsal bunalım ile başlamaktadır.

IMF senaryosunun diğer nicel öngörülerini, durgunlaşan ekonominin "istikrarı" üzerinde ilginç bir "2025-2028 modeli" oluşturuyor: Cari işlem açığı/GSYH göstergesinin temsil ettiği dış bağımlılık kalıcıdır; yüzde 2,6'ya yerleşecektir. Enflasyon ise ortalama yüzde 42,9 oranında seyredecektir. Kârların sürüklediği enflasyonun sermayeyi nasıl ihya ettiğine yuvarlarda değindik. IMF senaryosu, "yüzde 40'lık istikrarlı bir enflasyona", neoliberal ilkeler gereği daha yüksek politika faizlerinin refakat edeceğini; **bu anlamdaki bir istikrarın, hem "yerli ve millî", hem de uluslararası finans kapitali birlikte besleyen bir uzlaşma sağlayacağını** tasarlamaktadır.

Bu "tasarım" uluslararası finans kapital tarafından da desteklenecektir. Bu destek, Türkiye'ye dönük dış kaynak hareketlerini yansıtan nicel öngörülerde içeriliyor: 2025-2028 öngörülerinde ortalama dolar fiyatında yıllık artış, TÜFE enflasyonunun 1,3 puan gerisinde kalacaktır. Bu, reel olarak dövizin ucuzlaması, TL'nin değerlenmesi anlamına gelir. Nasıl mümkün olur? Net yabancı sermaye girişleri cari işlem açığını fazlasıyla karşılayacak, döviz rezervlerini de genişletecektir.

Bir anlamda AKP'nin 2003-2007 Lale Devri tekrarlanacaktır; ama önemli bir farkla: Yirmi yıl önceki dönemde büyüme ortalaması yüzde 7,3, IMF'nin

istikrarlı toplumsal bunalım senaryosunda yüzde 3,2...

Son IMF senaryosunda dar anlamli işsizlik oranı 2025-2028'de yüzde 10,2'ye yerleşecektir. Geçmiş yedi yılda yüzde 4,3'lük büyüme oranı dahi, geniş anlamda işsizlik (atıl işgücü) oranını yedi puan yukarı çekmiştir. IMF işsizlik göstergeleri ile fazla ilgilenmez; "atıl işgücü" kavramından habersizdir. Büyüme temposunu durgunlaştırıyor; dar anlamda işsizlik oranını sabit tutuyor.

Durgunlaşmanın geniş anlamdaki işsizliğe (önceki dönemde gerçekleşen boyutta) yansıması, faal nü-

fusun an azından dörtte birini aşan işgücü bir emek fazlası anlamına gelir. IMF senaryosunun uzantısı, aylak gezen gençlerin, diplomalı işsizlerin yığıldığı bir Türkiye geleceği içermektedir.

Bu neoliberal ekonomik öngörülerin bileşkesini bugünkü İslamcı faşizm ile birleştirin: Toplumsal bunalımı da aşan bir çürüme olarak ifade edebiliriz. Türkiye toplumunun bu cendereye mahkumiyeti kabul edilemez. Sosyal bilimciler ve sıradan vatandaşlar olarak emekten yana, dış bağımlılığa son veren, köktenci demokratik bir alternatif tasarlamak; siyasete taşımak ve mücadelesini vermek zorundayız.

ONİKİNCİ KALKINMA PLANI (2024-2028) KAYIP BİR PLANDIR

Prof. Dr. Oğuz OYAN

Planlamaya inanmayan, hatta Devlet Planlama Teşkilatı'nı (DPT'yi) tasfiye eden bir anlayışın neden hala plan-program yaptığı konusunu biraz açmak gerekebilir.

Bir kere AKP için plan ve programlar anayasal ve yasal zorunluluklar gereği yapılıyor. Anayasa m.166, kalkınma planlarının hazırlanmasını ve TBMM'ce onaylanarak yürürlüğe konulmasını zorunlu kılıyor. Usul ve esasları kanunla düzenlenir diyor. Bunu da şimdilerde kısmen 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu yerine getiriyor. Bu yasa aslında temel olarak bütçe hukukunu düzenliyor; ama aynı zamanda bütçelerin de tâbi olacağı kalkınma planlarına ve özellikle de üç yıllık orta vadeli programlara (OVP) yer veriyor, bir bakıma aralarındaki uyumu ve hiyerarşiyi düzenliyor. Bütçeler üç yıllık hedefler doğrultusunda düzenlenmeli, bunlar da her yıl yenilenen OVP hedefleriyle uyumlu olmalı. OVP'lerin de genellikle beş yıllık kalkınma planlarıyla uyumu gözetilmeli. (Beş yıllık kalkınma planlarının tek istisnası, Dokuzuncu Kalkınma Planı'nın 2007-2013 dönemi için yani yedi yıllık olarak düzenlenmesiydi).

"AKP iktidarı bu belgeleri anayasal/yasal zorunluluk gereği hazırlıyor" yorumunu yaparken gene de dikkatli olunmalı. Örneğin Anayasa m.166'da Ekonomik ve Sosyal Konsey'i kurup çalıştırmak da öngörülüyor ama AKP siyaseti 2009'dan beri bu hükmü uygulamıyor. Öte yandan, OVP'lerin Kalkınma Planlarına göre hazırlanması gerekirken, bu yılki örnekte OVP 6 Eylül'de açıklandı, Onikinci Kalkınma Planı ise ancak 16 Ekim itibarıyla TBMM'ye sunulabildi!

Gene de bir "gelişme" var denilebilir: Onbirinci Kalkınma Planı (2019-2023), yürürlük tarihinin yedinci ayında yani tam olarak 18 Temmuz 2019'da TBMM'ye sunulabilmişti! Başka deyişle, uygulama planlamayı izleyeceğine planlamaya inanmayan zihniyet işbaşıdayken tam tersi de olabilmekteydi. Gerçi AKP anlayışı açısından planlamadan daha da rahatsız edici olan şey, başbakanlığa bağlı görece

özerk (yani bakanlıkların yatırım kararlarına müdahale edebilen) bir Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarlığı'nın varlığıydı. Her ne kadar DPT'nin AKP dönemi öncesinden başlayarak süngüsü düşürülmüştü denilebilirse de, DPT'nin fiziki varlığına son vermek bir başka kırılma evresi olarak kabul edilebilir. Her türlü denetimden kaçan ve bir rant dağıtım merkezi olarak çalışan bir siyaset tarzının, geçmişin tüm izlerini silme önceliğine de uyarak, DPT'yi önce 2011'de Kalkınma Bakanlığı'nın bir genel müdürlüğüne dönüştürmesi, ardından da 2017 Anayasasıyla kurulan başkancı rejimin uzantısında Temmuz 2018'de tamamen tasfiye etmesi şaşırtıcı sayılmamalıdır.

Öte yandan, Merkezi Yönetim Bütçesi de yasal sınırlar içinde 17 Ekim'de TBMM'ye sunuldu. Peki, ama bu Bütçenin 16 Ekim'de Meclis'e sunulan ve henüz onaylanmamış olan Onikinci Kalkınma Planına uyumu nasıl gözetilebilecekti? (Bu, 5018'in 16. maddesinin 2. fıkrasına açıkça aykırılık teşkil eder).

Son olarak, plan-program fikrinin bir şekilde sürdürülüyor olmasında dış etkenin rolü belirtilmezse eksik kalır. Nitekim Türkiye'yi hep yakın izlemeye tutan uluslararası finans kuruluşları, ülkenin ekonomi yönetiminin kısa-orta-uzun vadeli hedeflerini önceden görmek ve uygulama süresince hedeflere uyumu izlemek isterler. Bu sadece niyet beyanlarını önceden öğrenmek açısından değil, gerektiğinde müdahale olanaklarını devreye sokabilmek açısından da değerli bulunur.

IMF tarzı iktisat politikaları dışında bakışı olmayan Şimşek-Erkan gibi uygulayıcılar da, neoliberal temelli bir plan-program desteğini arkalarına alarak yol almayı kendileri açısından -siyasi iktidarı sıkı bir programa angaje etmeyi içermesi bakımından- daha emniyetli olarak görürler.

ONİKİNCİ KALKINMA PLANI'NIN ÇERÇEVESİ

Onikinci Kalkınma Planı iki bölümden oluşuyor. Birinci bölümde, "Plan öncesi dönemde dünyada ve

Türkiye’de gelişmeler” başlığı altında planın hazırlandığı dönemin ekonomik ve sosyal koşulları (plan hazırlayıcıların yaklaşımı çerçevesinde) özetleniyor.

İkinci bölüm üç kısma ayrılmış. Birinci kısımda, Saray’ın etkilerinin hissedildiği bir “Uzun vadeli (2024-2053) gelişmenin stratejisi” başlığı altında “2053 yılında Türkiye” sözde vizyonuna yer verilmiş. Türkiye’de beş yıllık plan dönemlerini çok aşan sürelerle ilişkin vizyonlar açıklamak gerçi AKP ile başlamış bir süreç değildir. Buna aşağıda değinilecek.

İkinci bölümün ikinci kısmında “Onikinci Planın vizyonu, amaç ve ilkeleri” kısaca veriliyor. İkinci bölümün üçüncü kısmı ise 12. Planın esas gövdesini oluşturuyor. Bu kısım da beş ayırımdan oluşmuş. Bunlardan ilk ikisi daha ekonomi ağırlıklı: “3.1. İstikrarlı büyüme, güçlü ekonomi”; “3.2. Yeşil ve dijital dönüşümle rekabetçi üretim”. Son üç ayırımda ise politiko-ideolojik damga daha güçlü. Gene başlıkları verelim: “3.3. Nitelikli insan, güçlü aile, sağlıklı toplum”; “3.4. Afetlere dirençli yaşam alanları, sürdürülebilir çevre”; “3.5. Adaleti esas alan demokratik iyi yönetim”...

ONİKİNCİ KALKINMA PLANININ İÇERİK ANALİZİ

Plan metninde, Onikinci Planın Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının koordinasyonunda katılımcı bir yaklaşımla hazırlandığı savunuluyor (s.2). Daha önceki deneyimlerden biliniyor, mutlaka belirli katılımlar sağlanır. Ama emek hareketinin ve eleştirel konumdaki sosyal bilimcilerin ağırlığı olmaz; sayıca katılımdan bahsetmiyorum, sonuçta çıkan ürüne etkisi olmaz. Hele şimdiki gibi ortodoks bir ekonomi yönetiminin son onayını taşıyan bir metinde buna izin verilmez.

Birinci bölümde “dünyada ve Türkiye’deki gelişmeler” bağlamında söylenenler, OVP (2024-2026)’daki saptamalardan çok farklı değil. Ama daha önemlisi şu: Sorunları yaratanlardan onları çözmesini nasıl bekleyeceksiniz? Örneğin “gıda güvenliği” alt başlığı var (s.10); Türkiye’nin gıda egemenliğini yitirmesinin asıl sorumluluğunu taşıyan AKP politikalarını nereye koyacaksınız? Uluslararası ölçekte “Eğitim yaklaşımlarının değişmesi” konusu (s.13) ile AKP’nin eğitimi imam-hatipleştirme yaklaşımı arasında dağlar kadar fark yok mu? Bu bölümde yer verilen tüm alt-başlıklar benzer durumda.

Onikinci Planın 2053 Hedefleri

Sağ siyasetçilerin olağan kalkınma planları dönemini aşan çok uzun vadeli hedefler ortaya atarak bunu siyaset malzemesi yapmaya çalışmaları yeni karşılaşılan bir durum değildir. Daha önce IMF’nin tam damgasını taşıyan Sekizinci Kalkınma Planı (2001-2005) yapılırken, 22 yıl sonrasına yani Cumhuriyet’in 100. Yıldönümü olan 2023 yılına ilişkin hedefler saptanması, IMF programının emekçi sınıflara vuracağı sillerin uzun vadeli avuntularla dengelenmesi niyetinden başka bir şey değildi. Sekizinci Plan’ın bu başarısızlığı ortadayken, AKP iktidarı Onuncu Planı (2014-2018) hazırlarken bu defa 2023’e 10 yıl kala yeniden iddialı 2023 hedefleri ortaya atmanın siyasi oportunitesini pek yüksek görmüştü. Aslında 2012-13’te GSYH şişmişti ve her şeyin böyle devam edebileceği gibi temelsiz bir iyimserlik iktidar siyasetçilerini sarmıştı. 2023 yılına artık yalnızca 10 yıl kalmış olmasına karşın, ciddi bir planlama öngörüsüne yakışmayacak isabetsizlikle sonuçlanacak birtakım hedefler belirlenebilmişti. Öyle ki bu hedefleri eleştirenleri “sizin hayalleriniz bile bizim hedeflerimize yetişemez” üzerinden pek bir özgüvenle eleştirmişlerdi. Şimdi 2013’te kurguladıkları bu 2023 hedeflerini Onikinci Plan’ın 2028 vizyonuna bile yerleştiremeyecek durumdadırlar!

2023’e ilişkin öngörülerin tümüyle geçersiz kalmış olması iktidar siyasetçilerinin hevesini bugün de kırmış gözüküyor. Bu defa 30 yıl sonrasını hedefleyerek hem planlamanın teknik ufku hem de Türkiye pratiğinin öğretici birikimlerini çok aşmış durumdadılar. AKP gibi planlamaya inanmayan bir yönetimin, üstelik bir kapitalist planlama anlayışına dahi aykırı olarak bu kadar uzun vadenin sözde planlanmasına girişmesi, sadece spekülasyon değil aynı zamanda politiktir. Verilmek istenen mesaj, “İstanbul’un fethinin 600. Yıl dönümünde de biz buradayız” mesajıdır!

“Türkiye 2053” için kurgulanan ekonomik hedefler, el yordamı temenniler olmak bakımından, hem ekonomik hem de planlama tekniği açısından anlamsızdır. Örnek olarak:

- “Türkiye ekonomisinin ilk 10 ekonomi, satın alma gücü paritesine göre ise ilk 5 ekonomi arasında yer alması hedeflenmektedir” (s.45);

- “İmalat sanayii yüksek teknoloji üretim ve ihracat-ta OECD ortalamasının üzerine çıkacak”;
- “İmalat sanayii üretim bakımından dünyanın ilk 10 ülkesi içinde olacak”;
- “İmalat sanayii/GSYH oranı yüzde 30’u aşacak”;
- “Yüksek teknoloji sanayilerin imalat sanayii ihra-catındaki payı yüzde 3’ten yüzde 17’ye yükselecek”;
- “savunma sanayii ihracatında ilk beş ülke arasın-da yer alınacak”;
- “dünyanın en değeli 100 markası arasına en az beş marka sokulacak”

gibi ifadeler, bilimsel dayanağı olmayan spekülâtif hedeflerden öteye gitmemektedir. Kaldı ki, OVP’ler üç yıl sonrasını, Kalkınma Planları beş yıl sonrasını az-çok isabetle tahmin etme becerisini dahi uzun süredir yitirmişken, daha önce 10 ve 20 yıllık çok uzun vadeler için daha da spekülâtif kalınmışken, şimdi 30 yıl sonrasına ilişkin hedefler tespit etmenin ciddiye alınacak bir tarafı bulunmamaktadır.

Diğer alanlara bakılınca da hedeflerin basamaklıp oluşu dikkati çekmektedir:

“Hukukun üstünlüğü, hızlı ve güvenilir yargı, temel hak ve özgürlüklere tam koruma! Liyakat esaslı güç-lü kurumsal yapılar” (s.50-51) (Bu hedeflerin gerçek-leşebilmesi için AKP siyaset sahnesinden çekilmeyi mi öngörüyor diye düşünmeden edemiyorsunuz)!

İşgücüne katılım oranı, ileri ülkeler ortalamasının üzerine çıkacak! (Demografik ve sosyolojik özel-liklerin bu çapta değişimi için 30 yıl yeterli bir süre olmayacaktır!).

İşsizlik oranı ise bu ülkeler düzeyinin altına inecek!

Kadın işgücüne katılım oranı %60’ın üzerine çıka-cak! (Bu da kültürel özelliklerin hiç dikkate alınma-ması anlamındadır. Avrupa’nın Akdeniz ülkelerinde bile bu orana ulaşılabilmiş değildir!).

Yükseköğretim mezunlarının işgücündeki payı %55’e yaklaşacak! (Nasıl?)

Küresel yenilik endeksinde ilk 10 ülke arasına giri-lecek; 5 üniversite ilk 100 arasına girecek! (Nasıl? İmam Hatiplerle mi?).

İnsani gelişme endeksinde ilk 20 ülke arasına girile-cek; GİNİ katsayısı 0,30’a gerileyecek yani gelir da-ğılımı olağanüstü düzelecek! Onikinci Planın 2028 hedefinde de GİNİ katsayısının 0,38’e indirileceği ön-görülmektedir ki bu da mevcut koşullarla uyumsuzdur. Kaldı ki, 2023’te uygulanmaya başlayan ve üç yıldan kısa sürmeyeceği anlaşılan istikrar programı gelir da-ğılımının daha da bozucu yönde çalışacaktır).

Tarımsal katma değer bakımından Türkiye dün-yada yedinci sıraya yükselecektir (s.47) (Peki tar-ımsal desteklerde kaçınıcı sıraya yükselecek ki bu iddia mümkün olabilsin?).

İhracatında yüksek teknoloji sanayilerin payı vb. ko-nularda da 2053 hedefleri desteksiz tahminler olmak-tan öteye gidememektedir. “İnsani gelişme endeksi sıralamasında 2053’te ilk 20 ülke arasına girme hede-fi” de (s.47), bugünkü yönelimlere bakıldığında, hayal-ötesi gibi durmaktadır. Sonuç olarak, siyaset iddia işi olabilir ama planlama spekülâtif iddia kaldırmaz...

Onikinci Planın 2028 Hedefleri

Planın ana gövdesine, yani ikinci bölümün üçüncü kısmına gelince, 3.1. ayırımından ve devamından (s.52-57) akılda kalan, “tarım sektöründe gıda arz güvenliğinin sağlandığı” (politika tedbiri 299 ve 321), ama bunun için tarımsal desteklerin iyileşti-rilmesinden hiç söz edilmediği; kişi başına gelirin Plan dönemi sonunda (2028’de) 17.554 dolara ulaştığı (OVP’de zaten 2026’da 14.855’e ulaşması öngörülüyordu); ihracatın 375 milyar dolara yüksel-diği (OVP’de 2026’da 302 milyar dolara çıkacaktı) vb. gibi bol miktarda vaatlerin peş peşe sıralandı-ğı oluyor. Bunların bir bölümü ılımlı sayılabilecek öngörülerdir ve ulaşılması mümkündür; ama hepsi için aynı şey söylenemez. Sözel vaatlerin bir bölü-mü (örneğin “verginin tabana yayılması”:s.55; sıfır emisyon, yeşil ve dijital dönüşüm) geçmiş plan me-tinlerinde de bulunabilecek klişelerden ibaretken, bir bölümü de sermayenin yeni taleplerine (“işgü-cü piyasasının güvenceli esnekleştirilmesi” :s.56) uyum sağlama niyetlerinin tezahürüdür.

İlginç olan, tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin GSYH içindeki görelî paylarının Plan dönemi sonun-da yani 2028’de 2022’deki yapısını aynen koruyor olmasıdır (s.58, tablo 2; burada çizelge 1). Başka

deyişle, yeni planda imalat sanayiine ilişkin çok sayıda dönüşüm vaadi varken, sanayinin GSYH içindeki payında hiçbir değişlik olmamakta, yüzde 26 kùsurlara (salt imalat sanayii bakımından ise yüzde 22'lere: s.85, tablo 12) demir atmaya devam eder gözükmektedir. Tarımsal katma değerin GSYH'ye oranı da -biraz azalmakla birlikte- yüzde 6 eşiğinin altına düşmeden yoluna devam etmektedir!

Çizelge 1: Sektörel Katma Deęerlerin Dağılımı (Cari GSYH'ye oran, yüzde)

	2022	2023	2028
Tarım	6,5	6,9	6,2
Sanayi	26,4	24,7	26,9
Hizmetler	56,6	57,7	57,0
Kaynak: XII. Plan, s. 59			
Not: Toplamın 100'e tamamlanması için vergi-sübvansiyon kalemi eklenmelidir.			

Asıl kritik konu, tarımsal desteklerin tarımsal katma değere oranının 2023'te yüzde 4,3'ten 2028'te ancak yüzde 5,0 düzeyine gelmesinin beklenmesidir. (s.105, tablo 20). Bu oran geçmiş yıllarda zaten çok düşük bir düzey olan yüzde 6'larda gezinirken şimdi bunun dahi çok altına gelmesi demek, plandaki gıda arz güvenliği sözünün tamamen temelsiz olması demektir. AB'nin merkez ülkelerinde tarımsal destekler/tarımsal katma değer oranı yüzde 50 civarındadır; Türkiye'de ise yüzde 5 hedefi veriliyor! Tarımı bağımlılıktan kurtarmak, çiftçiyi üretimde tutmak istiyorsanız, bu oranın Türkiye'de de yüzde 30'un üzerine çıkarılması zorunluluğu vardır. Yani 2023'teki destek düzeyinin 7-8 kat artırılması şarttır.

Çizelge 2: Tarımsal Destekler/Tarımsal Katma Değer (%)

	2018	2019	2020	2021
Devreden Miras	6,7	6,2	6,5	6,0
	2022	2023	2028	
XII. Plan Hedefi	4,1	4,3	5,0	
Kaynak: O. Oyan, «Mali Politikalar», Sanayi Kongresine Giderken / AKP İktidarının 20 Yılı etkinliği, 15.04.2023; XII. Plan, s.104, t.20.				

Not: -Tarımsal destekler diplerde oluşurken «tarımda gıda arz güvenliğinin sağlandığı» (s.56) boştur.

-Bütçede yer alan tarımsal yatırım ödenekleri ve KİT'lere transferlerle 2022-24 oranları > %10 olur. (CB 2024 Yılı Programı, s.152 ve 163). İşgücüne ilişkin veriler biraz daha iyimser gözükmekte, istihdam ve işgücüne katılım oranlarının yükselmesi, buna karşılık işsizlik oranının yüzde 7,5'e gerilemesi beklenmektedir. Gerçekleşebilir mi? Öngörülen büyüme hedefleriyle zor.

Değişmeyen bir öngörü de, dönem ortalaması olarak büyüme oranının bildik yüzde 5 oranını tutturmasının beklenmesidir. Ancak bu büyüme oranları geçerliyken, OVP 2024-2026 için de iddialı bulduğumuz cari işlemler açığı/GSYH oranının, Onikinci Planın son yılı için öngörülen düzeye ulaşması hem çok zor hem de büyüme hedefleriyle çok tutarsız gözükmektedir.

Çizelge 3: Yüksek Büyüme ile Düşük Cari Açık Paradoksu

Milyar Dolar	2022	2023	2024	2025	2026	2028
Dış Tic. Dengesi (-)	110	112	106	105	112	106
Cari İşlem Dengesi (-)	48,4	42,5	34,7	31,7	30,0	2,8
Yüzde						
Cari İşlem Dengesi (%)	5,4	4,0	3,1	2,6	2,3	0,2
Büyüme (%)	5,5	4,4	4,0	4,5	5,0	
TÜFE yılsonu %	64,3	65,0	33,0	15,2	8,5	4,7
Büyüme	2019-2023: %4,7 >>> 2024-2028: % 5,0					
Kaynak: Onikinci Plan, s.67, tablo 6 ; OVP (2024-2026), s. 41, tablo 1.1.						

Cari işlemler dengesinin 2023 için eksi 42,5 milyar dolardan (ki bunun tutturulması dahi zordur) 2028'de eksi 2,8 milyar dolara gerilemesi ve GSYH'ye oranla eksi 0,2 (yani sifıra yakın) bir yerde durması, Onikinci Planın herhalde en iddialı (ve en kof) meydan okuması olmalıdır!

ONİKİNCİ KALKINMA PLANINDA SOSYAL GÜVENLİĞE SALDIRI

OVP 2024-26'nın da metinde yazılı olmayan kocaman bir hedefi vardı: Kıdem tazminatını fona dönüştürerek tedricen sistemden çıkarmak. Bu yeni bir hedef değil malum. 1970'li yılların ortalarından itibaren hep gündeme gelir ama 12 Eylül rejimi bile bunu göze alamamıştı. Peki, şimdiki programda göze alınabilir mi? Aslında OVP'de "Kıdem Tazminatı" kavramı bile geçirilmemiş yani açıkça yazılması göze alınamamıştı. Bir "tamamlayıcı emeklilik sistemi" kavramı geçiyordu ama bunu bir TES kısaltmasıyla bile anmadan! (OVP, s.26, tedbir 21). Üstelik buna yer verilen bölüm, "finansal istikrar" bölümüydü; oysa sosyal güvenlik sistemine ilişkin düzenlemeler olması gerektiği gibi "kamu maliyesi" bölümünde yer alırken, TES orada yer almıyordu. Çünkü niyet belliydi: Kamu maliyesinde finansal sıkışıklık çok büyüdü; 2023-2026 dönemi Merkezi Yönetim Bütçesi açıkları toplamı 8 trilyon TL'yi buluyor. Faiz giderleri de aynı dönemde 6 trilyon TL'ye çıkıyor. Merkezi Yönetim Bütçesi açıklarının GSYH'ye oranı 2023 ve 2024 için yüzde 6,4 olarak öngörülüyor.

Onikinci Kalkınma Planı (2024-2028) metninde de benzer yaklaşımın görülmesi şaşırtıcı değildir. Gene Kıdem Tazminatı'na herhangi bir atıf yoktur. Ama bol miktarda "tamamlayıcı emeklilik sigortası" (TES) ifadesi yer almaktadır. Hemen belirtelim ki, TES projesi yeni değildir; AKP yıllardır birçok plan-program metninde bu hedefe aynı ifadeyle yer vermiştir. Belirtilmelidir ki, Yerel Seçimler öncesinde kıdem tazminatına bir saldırının açıkça yazılmasının siyasi oportünitesi AKP açısından yüksek olmazdı. Kaldı ki bir de sendikaları, onların konfederasyonlarını ve üye tabanlarını hazırlama-ikna süreci için zamana ihtiyaçları vardır. Malum, 48 yıldır uğraşım da bir türlü tasfiye edemedikleri bir sosyal güvence-den ve ekonomik haktan bahsediyoruz.

Onikinci Planda, "yurtiçi tasarruflar" (s. 60 vd.) ile "sosyal güvenlik sistemi ve finansmanı" (s.75 vd.) başlıkları altında bu konulara değinen "politika ve tedbirler"e yer verilmektedir. Aynen aktaralım. (Parantez içinde "not" olarak sunulan açıklamalar bize aittir).

Önce "Yurtiçi tasarruflar" başlığından (s.60):

349. Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) daha cazip hale getirilerek fon tutarı ve katılımcı sayısı artırı-lacak, Otomatik Katılım Sistemi (OKS) işveren kat-kısını içerecek şekilde geliştirilecek ve fon çeşitliliği sağlanacaktır.

349.1. OKS'nin işveren katkısını da içeren ikinci ba-samak emeklilik sistemine dönüşeceği tamamlayıcı emeklilik sistemi kurulacaktır.

349.2. OKS'de fon çeşitliliği katılımcıların farklı risk al-gısı ve tercihlerini dikkate alacak şekilde artırı-lacaktır.

(349.4.'te ise, özetle, 'BES katılımcılarının fonları-nın, ihdas edilecek "yaşlı bakım sigortası" bağ-la-mında, isteğe bağlı olarak uzun dönem bakım temi-natına dönüştürülecektir' denilmektedir).

349.6. OKS'de olduğu gibi BES'ten emekli olan bireylerin birikimlerini toplu olarak çekmeleri yeri-ne programlı geri ödeme veya yıllık gelir sigortası şeklinde almaları özendirilecektir.

Şimdi de "Sosyal güvenlik sistemi ve finansmanı" başlığından (s.76 ve 77):

405. Sosyal güvenlik mevzuatı ve uygulamaları de-ğişen işgücü piyasası koşullarına ve yeni nesil es-nek çalışma modellerine uyumlu hale getirilecektir.

405.1. Dijitalleşmeyle birlikte geleneksel işyeri kav-ramının dışında ortaya çıkan yeni çalışma model-lerinin sosyal güvenlik sistemiyle uyumlaştırılması için teknik ve hukuki altyapının güçlendirilmesine ilişkin çalışmalar yapılacaktır.

405.2. Sosyal güvenlik uygulamalarının başta kısmi süreli çalışma olmak üzere esnek çalışma modelle-riyle uyumu artırılacaktır.

406. Kişilerin daha çok istihdamda kalmasını teşvik eden, hakkaniyeti ve aktüeryal dengeyi önceleyen düzenlemeler hayata geçirilerek sosyal güvenlik sisteminin mali sürdürülebilirliği güçlendirilecektir. (Not: prim ödeme gün sayısının artırılmasını kap-sıyor olabilir).

406.1. Sosyal güvenlik sisteminde hakkaniyeti ve aktüeryal dengeyi güçlendirecek reformlar hayata geçirilecektir.

406.2. Aylık bağlama sistemi kişilerin daha çok istihdamda kalmasını teşvik edecek ve mali yük getirmeyecek şekilde yeniden düzenlenecektir.

406.3. Sosyal güvenlik sisteminin mali sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla emeklilik kriterlerinin belirlenmesinde doğuştan beklenen yaşam süresi artışı ile uyumlu otomatik ayarlama mekanizmalarına ilişkin çalışmalar yapılacaktır. (Not: Burada, eğer emeklilik yaşının uzatılması kastedilmiyorsa prim ödeme gün sayısının artırılmasının kastedildiği de anlaşılabilir. Ancak, Onikinci Planın ilk yılı olan 2024 yılı için daha ayrıntılı tedbir ve faaliyetlere/projelere yer veren “2024 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı” 26 Ekim itibarıyla TBMM’ye sunulunca konu daha fazla netleşmiştir. 2024 Yılı Programınının 113. sayfasında yer alan Planla aynı sayılı Tedbir 406/3, yukarıda verilen ifadeyi tekrarladıktan sonra tablonun “Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler” sütununda “Doğuştan beklenen yaşam süresindeki artışa uyumlu olarak emeklilik yaşının belirlenmesi için otomatik ayarlama mekanizmalarına ilişkin çalışma yapılacaktır” düzenlemesine yer vermektedir. Bu durumda, belki hemen 2024 yılı için olmasa da, emeklilik yaşının uzatılmasına ilişkin bazı çalışmalar yapılmasının planlanabileceği öngörülebilir. Ancak kanımızca, bugünkü aşamada daha çok ilgili kamuoyunun vereceği tepkilerin ölçülmesi amaçlanmaktadır).

407. Nüfusun yaşlanmasının sosyal güvenlik sistemi üzerindeki etkilerinin azaltılması için bakım sigortası ve mesleki rehabilitasyon uygulamaları hayata geçirilecektir.

407.1. Yaşlı bakım hizmetlerinin finansmanı için bakım sigortası kurulacaktır.

407.2. Sürekli iş göremezlik geliri veya maluliyet aylığı alan kişilerin yeniden işgücü piyasasına dönmesi için mesleki rehabilitasyon uygulaması hayata geçirilecektir.

408. Sosyal güvenlik sisteminde prim tahsilatları artırılabilecektir. (Not: Hangi yolla?)

408.1. Prim borçlarının takip ve tahsilat süreçleri etkinleştirilecektir.

410. Sosyal güvenlik sistemi, emekli refahının artırılması ve kişilere ilave sağlık güvencesi sağlanması amacıyla tamamlayıcı emeklilik ve sağlık sistemleriyle desteklenecektir. (Not: Sadece TES değil aynı zamanda bir “tamamlayıcı sağlık sigortası” (TSS) öngörülmektedir. Sağlık sigortasının piyasalaştırılmasında yeni bir adımdır).

410.1. Genel Sağlık Sigortası sisteminin sürdürülebilirliğinin güçlendirilmesi, kişilere alternatif bir sağlık güvencesi sağlanması ve sağlık hizmet sunumundaki kapasitenin etkin kullanımı için tamamlayıcı sağlık sigortacılığı teşvik edilecektir.

Görüldüğü gibi Onikinci Kalkınma Planı, son OVP’deki politikaları aynen sürdürmekte ve biraz daha ayrıntılandırmaktadır. Ortada sosyal güvenlik ve sağlık sistemlerinin piyasalaştırılması niyetleri dışında, kıdem tazminatının bir TES sistemi içinde eritilerek süreç içinde tasfiyesi de bulunmaktadır. Bu arada bir yaşlı bakım sigortası (YBS) kurulmasının ve yeni bir fon biriktirim aracı elde etmenin hesapları da vardır. Böylece, hem özel sektöre yeni sigortacılık alanları açılması, hem de daha önemlisi, kamunun finansman ihtiyaçlarının emrine sunulacak üç fonun kurulması müjdelenmektedir: TES, TSS ve YBS... Sermayenin öteden beri tasfiyesi için uğraştığı “kıdem tazminatı” hakkının tarihe gömülmesi bu süreçte “başarılabilirse”, sermaye düzeninin kadim taleplerinden biri daha gerçekleşecek demektir. Peki, işçi sınıfının bu kadar kolay teslim alınması sağlanabilecek mi? Temel soru budur.

Burada görev hem “kıdem tazminatına saldırı genel grev nedenidir” diyen (hatta bunu genel kurul kararlarına bağlayan) sendikal konfederasyonlara hem de emeğin davasını savunan TMMOB gibi meslek örgütlerine ve sol partilere düşmektedir. CHP üzerinde baskı kurularak daha aktif görevler üstlenmeye çağırılması da artık sendikal/mesleki örgütlenmelerin işlevleri arasına yazılmış durumdadır.

SONUÇ

Bu yazıda yer verilmeyen maliye politikası konularının diğer bazı ayrıntılarını Sanayi ve Toplum Dergisi'nin bir önceki sayısına yazmıştık ("2024-2026 Dönemi Orta Vadeli Programının Ekonomi Politikası"). OVP 2024-26'nın temel niteliği, IMF tarzı bir istikrar programı olarak tasarlanmış olmasıdır. Hem OVP, hem Onikinci Kalkınma Planı hem de 2024 Yılı Merkezi Yönetim Bütçesi hem de 2024 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı işbaşındaki neoliberal ekonomi bürokratlarının eseridir. Dolayısıyla sadece OVP değil tüm bu belgeler IMF anlayışına uygun politika çerçeveleri oluşturmaktadır. Onikinci Kalkınma Planı'nın ilk üç yılında istikrar programı uygulandıktan sonra iktidardaki anlayış son iki yılda daha köklü yapısal dönüşüm hedeflerine yönelebilecek midir? Bunun öngörülmediğini üç temel sektörün katma değer dağılımının yıllar itibarıyla donmuş bir görüntü sergilemesinden çıkarmıştık.

Kalkınma Planları için burada söylenebilecek olan en özlü sonuç şu olabilir: Türkiye'de planlı kalkınma yaklaşımı Dördüncü Kalkınma Planı (1979-1983) rafa kaldırılıp yerine 24 Ocak 1980 Kararlarının uygulanmasından itibaren bitmiş bir hikayedir. Beşinci plandan itibaren gördüğümüz şey de IMF gözetiminde bir ekonomi envanteri dökümünden başka bir şey değildir. Türkiye'nin ihtiyacı olan şey ise bu anlayıştan kurtulmak ve sanayi öncelikli gerçek bir kalkınma plancılığına geçiş yapmaktır. Bunun için de öncelikle AKP devrinin sonlanmasını sağlamak gerekmektedir. Yeniden düzenlenecek bir parlamenter sistemde Başbakanlığa bağlı olarak çalışacak özerk bir "Türkiye Planlama Kurumu"nu oluşturmak, yeniden planlama anlayışına geçişin "olmazsa olmazı" durumunda gözükmektedir.

12. KALKINMA PLANI: İKTİDARIN SON KALKINMASIZ PLANI*

Aziz Konukman / Emekli Öğretim Üyesi

16 Ekim 2023'de TBMM'ye sunulan On İkinci Kalkınma Planı (12. KP), "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi" dâhilinde hazırlanan ikinci Kalkınma Planıdır.

Plan döneminin ilk yıl uygulamasının bütçesinde (dönemin ilk bütçesi) ayrılan mali kaynaklar planda öngörülen proje ve hedeflerin ne kadar soyut olduğunu somut bir şekilde göstermektedir. Benzer bir değerlendirme dönemin ilk yıllık programı (2024 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı) için de büyük bir olasılıkla geçerli olacaktır.

Daha önce hazırlanmış siyasi sorumluluğu AKP'ye ait olan 9,10 ve 11. Planlar ile bu belgeler plan işlevini yitirmiştir. Bu plan metinleri ve uygulanma süreçleri incelendiğinde, kalkınma plancılığının tamamıyla terk edildiği açık bir şekilde görülmektedir. 12. Plan da geçmiş planlar gibi aynı anlayışla hazırlanmıştır. Bu bilgi notunda kalkınma planı (KP) yerine plan kavramının kullanılması bilinçli bir tercihtir. Çünkü bu tanımlama sözü edilen planların kalkınma paradigması dışında hazırlandığına vurgu yapmaktadır. İsrarla kalkınma planı denilmesi yasal bir zorunluktan (Anayasa ve 5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nda kalkınma planı kavramı kullanılmaktadır) kaynaklanmaktadır.

Plan üzerine genel bir değerlendirmeye girmeden önce yaşanmış bir bütçe hakkı ihlaline değinilmesi gerekmektedir.

Plan yürürlüğe girmeden Orta Vadeli Program'ın (OVP) hazırlanıp Resmî Gazete'de yayımlanması ve 2024 bütçe teklifinin hazırlanmış olması (bütçe teklifi OVP'yi esas alır) ve 2024 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Raporu'nun (kalkınma planını esas alır) yayımlanmış olması ciddi bir bütçe hakkı ihlalidir. Bu durum bu resmî belgelerin usule uygun hazırlanmamaları (usulün esastan önce gelmesi) nedeniyle hukuken geçerliliğini tartışılır hale getirmektedir.

Bilindiği üzere, OVP'nin tabii olduğu 5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun 16. maddesinin değişik ikinci fıkrasına göre, programın, kalkınma planları, stratejik planlar ve genel ekonomik koşulların gerekleri doğrultusunda hazırlanması gerekmektedir.

Oysa OVP (2024-2026) söz konusu kanunun öngördüğü şekil şartlarına uygun olmadan hazırlanmıştır. 12. Kalkınma Planı (2024-2027) henüz o tarihte Meclis kararı olarak yayımlanmamış olduğu için plan ile uyumu gözetilmemiştir.

Benzer durumlar 2024 bütçe teklifi ve 2024 yılı programı için de geçerlidir.

Söz konusu plan ancak 16 Ekim'de Meclis'e sunulabilmiştir. Çok yakın bir zamanda görüşülerek Meclis Kararı olarak yayımlanacaktır. Plan o zaman resmileşmiş olacak ve yürürlüğe girecektir.

Plan yürürlüğe girmeden OVP'nin ve ardından 2024 yılı programının Resmî Gazete'de yayımlanmış olması ve 2024 bütçe teklifinin hazırlanarak Meclis'e sevk edilmesi ciddi bir bütçe hakkı ihlalidir. Meclis usule uygun hazırlanmamış bütçe teklifini esastan görüşmeyi reddederek iade etmeliydi. Maalesef bu mümkün olmamıştır.

Böylece kamunun kaynak tahsisleri Plan hedefleri yerine sözü edilen bütçe belgelerinde (Bütçe, OVP ve Yıllık Program) belirlenen hedeflere göre yapılmış olacaktır. Bu Anayasa ve 5018'in ihlali anlamına gelmektedir.

Benzer bir durum, 2019 yılında da yaşanmıştır. Hattırlanacaktır 11. Kalkınma Planı, OVP(2019-2021), 2019 Yılı Bütçesi ve 2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı'ndan sonra Meclis'e sevk edilmişti.

Giriş bölümünün 13nolu paragrafında "On İkinci Kalkınma Planı, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının koordinasyonunda katılımcı bir

* Bu yazı "TMMOB Yönetimine Sunulmak Üzere Hazırlanmış 12. Kalkınma Planı Bilgi Notu" başlıklı 27.10.2023 tarihli çalışmanın gözden geçirilmiş bir versiyonudur.

yaklaşım ile kamu kesimi, özel kesim, sivil toplum temsilcileri ile akademik çevrelerin katkılarıyla hazırlanmıştır. Plan hazırlık çalışmaları çerçevesinde 9/6/2022 tarihli ve 2022/10 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesiyle 60 özel ihtisas komisyonu ve 27 çalışma grubu oluşturulmuş, bu kapsamda gerçekleştirilen toplantılara yaklaşık 8.500 kişi katılım sağlamıştır. İnternet üzerinden gerçekleştirilen “vatan-daş anketi” yoluyla 43 bin kişiyi aşkın katılımcıdan Plan önceliklerine dair görüş ve öneriler alınmıştır. Ayrıca Plan metninin oluşturulmasında, 60 yılı aşkın planlama deneyiminden, sivil toplum kuruluşları (STK), akademisyenler, özel sektör temsilcileri ile bakanlıklar başta olmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarıyla yapılan istişare toplantılarının sonuçlarından yararlanılmıştır” denilmektedir. Ancak Planda “Hangi ÖİK ve Çalışma grubuna hangi kurum ve kuruluştan isim istendiği, nasıl bir takvimlendirme ve hangi yöntemle rapor üretildiği” konusunda bir bilgi verilmemektedir. **Yakın çevremizden edindiğimiz bilgiler, emekten yana kişiler ve örgütlere bir davet gitmediği yönündedir. Bu yönüyle yeni planın kendisinden öncekiler gibi, iddiasının aksine demokratik katılımcılıktan uzak bir biçimde, şeffaflıktan uzak, toplumun geniş kesimlerinin müzakere ve onay süreçlerini işletmeden oluşturulmuş bir belge olduğu çok açık bir şekilde görülmektedir.**

Ayrıca Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB) ağ sayfasında yer alan 12. Plan özel ihtisas komisyonu raporları kısmı tıklandığında herhangi bir rapora ulaşılamamaktadır.

12. Plan Genel Değerlendirmesi

1- Plan hazırlama konusunda muhatap kuruluş SBB iken, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'na aykırı bir şekilde bir önceki 11. Plan hazırlanmasına Hazine ve Maliye Bakanlığı da ortak edilmişti. **Bu kez bu hatadan geri döndüğü anlaşılmaktadır. Çünkü On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)** Özel İhtisas Komisyonları ve Çalışma Grupları El Kitabı'nda muhatap kuruluşun(koordinatör) SBB olduğu belirtilmektedir.

2- Söz konusu El Kitabı'nda “Ülkemizin küresel bir güç merkezi olması yolunda atılacak adımların

stratejik çerçevesini oluşturacak 2053 vizyonu doğrultusunda, uzun vadeli hedeflerimizi sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı ile daha da ileriye taşıyacak olan On İkinci Kalkınma Planı, 2024-2028 dönemini kapsayacaktır” denilerek Anayasanın 166. Maddesine göre hazırlanması ve TBMM’ce onaylanması zorunlu olan 12. Plan, bir anlamda en başından “tek parti iktidarının 2053 vizyonu” vesayeti altına sokulmuştur. **Bu oldukça manidar bir durumdur. Hatırlanacaktır, 11. KP’de** de “tek parti iktidarının 2023 vizyonu” vesayeti söz konusu olmuştu.

Bizim plan deneyimimizde 15 ve 22 yıllık uzun vadeli plan stratejileri mevcut olmuştur. 30 yıllık bir stratejinin hazırlanmış olması mevcut kapitalist planlama anlayışına dahi aykırı bir durumdur. Çünkü bu kadar uzun vadenin ekonomik anlamda planlanması esasen spekülasyon olmaktan başka bir nitelik taşımazdı. Nitekim Oğuz Oyan’ın da belirttiği üzere, “AKP’nin vermek istediği mesaj da ekonomik olmaktan ziyade politiktir: ‘İstanbul’un fethinin 600. yıldönümünde de biz buradayız’ mesajıdır bu!” (Oğuz Oyan’ın soLhaber ağ sayfasındaki 17 Ekim 2023 tarih ve “On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028): Yeni ne var?” başlıklı yazısına bakılabilir).

3-Yeni planda, büyük bir heyecan ve propagandayla açıklanan 10. KP’nin ünlü, sayısı 25’i bulan programların akıbetiyle ilgili bir bilgilendirme yapılmaması düşündürücüdür. Bu bilgilendirme 11. KP’de de yapılmamıştı. Hatırlanacaktır, bu programlar AKP iktidarı döneminde bizzat kendisi tarafından yaratılmış sorunlara çözüm üretme iddiasını taşıyordu ve çok önemsendiği için üç bölümden oluşan 10. KP’nin son bölümü bunların ayrıntılı tanıtımına ayrılmıştı. Bu programlar planın olmazsa olmazları olarak sunulmuştu. Üçüncü Bölüm’ün ilk paragrafındaki şu ifade, programlara atfedilen önemi çok net bir şekilde ortaya koyuyor: “2023 hedeflerine ve Onuncu Kalkınma Planının amaçlarına ulaşılabilmesi açısından önem taşıyan, temel yapısal sorunlara çözüm olabilecek, dönüşüm sürecine katkıda bulunabilecek, genellikle birden fazla bakanlığın sorumluluk alanına giren, kurumlar arası etkin koordinasyon ve sorumluluk gerektiren kritik reform alanları için ‘Öncelikli Dönüşüm Programları’ tasarlanmıştır”. Ayrıca ilgili bölümde her bir programın

önce bileşenleri, ardından genel koordinatörü ve bileşenlerden sorumlu kurum/kuruluşları belirleniyor. Öncelikli Dönüşüm Programları'nın hayata geçirilmesine yönelik eylem planlarının hazırlanmasının, uygulanmasının, izlenmesinin ve değerlendirilmesinin koordinasyonundan ise Kalkınma Bakanlığı sorumlu tutuluyordu. Bunlardan öne çıkarılanlar şöyle sıralanabilir: İthalata Olan Bağımlılığın Azaltılması, Yurtiçi Tasarrufların Artırılması ve İsrafın Önlenmesi, Kamu Alımları Yoluyla Teknoloji Geliştirme ve Yerli Üretim ve Yerli Kaynaklara Dayalı Enerji Üretimi. Çözümüne kavuşturulmaya çalışılan program konusu sorunlar, hiç kuşkusuz yıllardır AKP iktidarı tarafından izlenen dış tasarruflara ve ithal girdilere dayalı büyüme stratejisinin bizzat yarattığı sorunlardı. Bu stratejinin bu tür sorunları yaratacağı öngörülüp eleştirilmesine rağmen, AKP iktidarı bu stratejide ısrarcı olmuştu. Burada düşündürücü olan, izlenen stratejiden vazgeçmeyerek onun yarattığı sorunları çözme iddiasında olmaktır. Program uygulamaları fiyaskoyla sonuçlanmış olmalı ki, öne çıkarılanlar dâhil 25 programın uygulama sonuçları hakkında hiçbir bilgi mevcut değildir. 2023 hedefleri söylendiği gibi önemliyse (ki öyle, her iki planda da bu hedeflere gönderme yapılıyor) ve bu programlar bu hedeflerin bir parçasıysa bu değerlendirmenin niye yapılmadığının açıklanması gerekiyor. **Gerek yeni planda gerekse 11. KP'de plan öncesi gelişmeler bölümünde, konuya ilişkin bir değerlendirme yapılmaması ve her bir program için önceden belirlenmiş eylem planlarına uyulup uyulmadığına ilişkin bir bilginin verilmemesi oldukça düşündürücüdür.**

Söz konusu programların akıbeti konusunda bir bilgilendirme ve değerlendirme yapılmamıştır ama 2023 hedeflerinden sapıldığı çok açık bir şekilde ortaya çıkmıştır.

İktidarın 23 hedefleri adeta çökmüş durumdadır (ayrıntısı için Aziz Konukman'ın Sanayi

ve Toplum dergisinin 4. sayısında yayımlanmış olan "Seçimi Kazanmaya Endeksli Bir OVP" başlıklı yazıya bakılabilir).

AKP hükümeti, 2012 sonunda Cumhuriyetin 100. yılı olan 2023 için ekonomik, siyasi ve altyapı hedeflerinin olduğu 100'e yakın madde açıklamıştı.

Bu hedeflerin en iddialı olanları arasında yıllık gayrisafi yurtiçi hasılayı (GSYH) 2 trilyon dolara çıkararak dünyanın ilk 10 büyük ekonomisi arasına girmek, kişi başına düşen milli geliri 25 bin dolara yükseltmek ve 500 milyar dolarlık ihracat yapmak vardı. Ancak bu hedefler hayal olmaktan öteye geçemedi.

Son OVP (2024-2026) 2023 gerçekleşme tahminleri ile 10. ve 11. kalkınma planlarındaki 2023 hedefleri karşılaştırıldığında iktidarın, kurduğu tüm hayallerin açık ara gerisine düştüğü görülmektedir (Tablo).

Veriler gösteriyor ki 10. Kalkınma Planı'nda GSYH 2023 hedefi 2 trilyon dolardı. 11. Kalkınma Planı'nda ise 2023 hedefi 1,1 trilyon dolara çekildi. Yani 2023 hedefinde yarı yarıya bir düşüş gerçekleşmiş. Aynı şekilde kişi başına milli gelir hedefi 25 bin dolardı ancak 11. Kalkınma Planı'nda 12 bin 484 dolara çekildi. Son OVP'de 2023'te kişi başına milli gelir gerçekleşme tahmininin 12 bin 415 dolar olarak verilmesi, yarıya düşürülmüş hedefe bile ancak zar zor yetiştirebildiğini göstermektedir.

İhracatta ise ilk hedefin yarısının biraz üzerine çıkılmış. Ancak gerçekleşme hedefi, bu ikinci hedefi 28,4 milyar dolar aşabilmiştir. İlk hedefin ise çok uzağında kalınmıştır.

Benzer durum 10. Kalkınma Planı'ndaki 2023 işsizlik hedefi için de geçerli. Yüzde 5 olan bu hedef, 11. Kalkınma Planı'nda önce yüzde 9,9'a çıkarılmıştır. Her iki hedef de gerçekleşme tahmininin gerisinde kalmış. Enflasyona baktığımızda 10. Kalkınma

TABLO 2 - Onuncu ve On Birinci Kalkınma Planlarının 2023 Hedefleri ile Son OVP 2023 Gerçekleşme Tahminlerinin Karşılaştırması			
	10. KP (2014-2018) 2023 Hedefleri	11. KP (2019-2023) 2023 Hedefleri	Son OVP 2023 Gerçekleşme Tahmini
GSYH	2 trilyon dolar	1,1 trilyon dolar	1,07 trilyon dolar
Kişi Başına Milli Gelir	25.000 dolar	12.484 dolar	12 bin 415 dolar
İhracat	500 milyar dolar	226,6 milyar dolar	255 milyar dolar
İşsizlik	Yüzde 5	Yüzde 9,9	Yüzde 10,1
Enflasyon*	Tek hanelere indirilmesi	Yüzde 5'e indirilmesi	Yüzde 65

* TÜFE Enflasyonu

Planı'nda oran verilmeden "tek haneli" denildi. Daha sonra oran belirtilerek yüzde 5 hedefi tespit edildi. Son OVP'de gerçekleşme tahmini bu hedefi 13'e katlayarak yüzde 65'e ulaşmaktadır. Yüksek düzeydeki iki haneli bu oranla tek haneli enflasyon hedefi adeta çökmüştür. Ancak bu oran da iyimser bir gerçekleşme tahmini sayılmalıdır. Bu oranın aşılma olasılığı da son derece güçlüdür.

4- Plan iktidarın geçmiş iki planı gibi bütüncül planlı kalkınma mantığına aykırı olan, mali boyutu gerçekçi olmayan, önceki plan hedeflerini revize ederken ülke kalkınmasına yönelik gelecek hedeflerini küçülten, uzun vadeli proje ve soyut hedeflerin sıralandığı bir belge niteliğindedir.

5- Plan'da kabul gören "**Stratejik Planlama**" tercihiyle, bütüncül ve merkezi ulusal kalkınma planlaması anlayışı tümüyle terk edilmiştir. Aslında süreç yeni başlamış da değildir. İlk adımlar 7. Plan'da atılmış, 8. Plan'da olgunlaştırılmış, 5018 Sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu'yla da yasallaştırılmıştır. 9. Plan ve daha sonraki planlarda ve bu yeni planda bu anlayış uygulamaya konmuştur.

Böylece bütüncül, zorlayıcı (kamu kesimi için emredici, özel sektör için yol gösterici) ve aşamalı (makro planlama, sektör analizleri ve proje seçimi aşamalarından oluşan) planlama anlayışı tamamıyla ortadan kalkmıştır; çok parçalı, kamu kurumları düzeyinde hazırlanan çok sayıdaki stratejik plan ve projelerden oluşan ve bölge planlamasına ağırlık veren bir planlama anlayışı artık yerleşik hale gelmiştir. Bu yeni anlayışta, artık kalkınmacı sosyal devlete de yer yoktur.

6- Plan bütünü itibarıyla bir vaatler ve niyetler manzumesi olarak karşımızda durmaktadır. Temelsiz "cek-cak"ların önümüzdeki beş yıllık dönemde ciddi bir kriz ortamında gerçekleşmesi mümkün değildir. İktidarın geçmiş pratiği ve performansı bunun somut kanıtıdır.

7- Buna rağmen planlarda ısrarcı olunması Anayasal bir zorunluktan kaynaklanmaktadır. Ayrıca IMF ve DB ikilisi ile birlikte uluslararası finans çevreleri bu belgeleri (Plan, OVP, Yıllık Program vb.) önemsemektedir. Çünkü bu kuruluşlar özellikle plan metninde iktidarın temel zihniyetini, yakın dönem

önceliklerini, ülkeye ve dünyaya vermek istediği mesajları izleyebilmektedirler (Hayri Kozanoğlu'nun sözü edilen dergide yayımlanmış olan "On İkinci Kalkınma Planı: Temenniler Silsilesi" başlıklı yazısına bakılabilir).

8- Öncelikle plan metni dilinin Kozanoğlu'nun işaret ettiği gibi, 28 Mayıs 2023 seçimleri sonrası ekonominin kumanda tepesine oturtulan Mehmet Şimşek-Gaye Erkan ekibinin uluslararası piyasalardan borçlanmaya odaklanan, finans kapitale şirin görünme gayreti içinde bulunan sığ stratejisine destek amaçlı kurgulandığı söylenebilir.

9- İktidarın önceki planlarda olduğu gibi yeni plan hedefleri de tutarsız (çelişkili hedefler) olması nedeniyle planın içsel tutarlılığı sağlanamamaktadır ve iktisadi-toplumsal gerçeklerden uzaktır. Sözü edilen Kozanoğlu'nun yazısında, öngörülen hedeflerdeki bu çelişkiler somut bir şekilde gösterilmektedir. Günümüzde plan ve hedeflerin ciddiye alınmamasının, itibarsızlaşmasının bir diğer nedeni de iktisadi gerçeklerden uzak ve tutarsız olmalarıdır.

10- Plan geleneğimizde, plan hedefleri bir plan modeli çerçevesinde içsel tutarlılığı sağlanmış amaç değişkenleri olarak verilir ve bu hedeflere nasıl ulaşılabileceğinin araç değişkenleri açık bir şekilde belirlenmiş olurdu. Oysa iktidarın geçmiş planları gibi bu yeni planda böyle bir yaklaşım söz konusu değildir. Makro ekonomik hedefler siyasi olarak belirlenmiş hedeflerden ziyade bir öngörü niteliğindedir. Siyasi irade devre dışı bırakılarak bu öngörülerin akıbeti piyasa güçlerine bırakılmıştır. Anlayış bu olunca doğal olarak sayısal hedeflere hangi programlar ve politikalarla, hangi araçlarla ulaşılabileceğine dair bilgiye de yer verilmemektedir.

Özetle Oğuz Oyan'ın isabetli bir tespitiyle "Beşinci plandan itibaren gördüğümüz şey de, IMF gözetiminde bir ekonomi envanteri dökümünden başka bir şey değildir. Türkiye'nin ihtiyacı olan ise bu anlayıştan kurtulmaktır".

TÜRKİYE'DE KİTLESEL YÜKSEKÖĞRETİM VE VASIF KATMANLI BİR KİTLE OLARAK MÜHENDİS İŞGÜCÜ

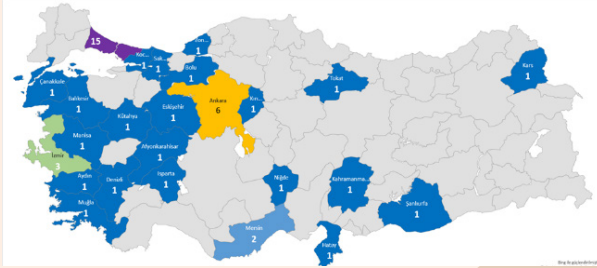
Dr. Aytül FIRAT

Teşekkürler. Beni buraya davet ettikleri için Kongre Düzenleme Kurulu'na çok teşekkür ediyorum.

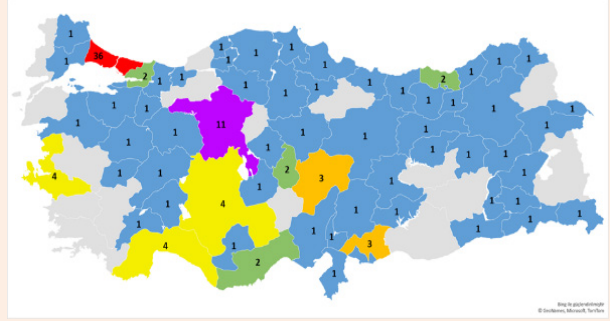
Bugün burada mühendis işgücünün güncel durumuna ve istihdam koşullarına dair bir değerlendirme yapmaya çalışacağım. Bunu yaparken de Türkiye'de yükseköğretim sisteminin geçirdiği değişim ile sanayi üretiminin mevcut yapısı arasında bir ilişki kurmaya çalışacağım; yani her iki boyutu birlikte ele alarak konu hakkındaki tespitleri bu zemine oturtmaya çalışacağım.

Yükseköğretimdeki dönüşüm sıklıkla ele alınan bir konu; yani uzun yıllardır, özellikle neoliberal dönemde Türkiye'de yükseköğretim ne şekilde dönüştüğü birçok bakımdan değerlendirildi, değerlendiriliyor. Tabii burada, eğitimin ticarileşmesi, bilginin metalaşması önemli olgular. Diğer yandan üniversite-sanayi işbirliği, bu yönde çeşitli ilişki ağlarının gelişmesi, devletin de dahil olduğu üçlü sarmal (triple helix) adı verilen yapının inşa edilmeye çalışılması konunun önemli boyutları. Bununla birlikte yükseköğretim çalışmaları kapsamında üzerinde çokça konuşulan farklı boyutlar da bulunmakta. Ben burada biraz yükseköğretimin vasıflı işgücü üretme fonksiyonuna odaklanmak istiyorum; diğer boyutlarıyla ilişkisini gözeterek bu yanını merkeze alıyorum.

Öncelikle yükseköğretimin hacmen genişlemiş olması, eğitimin kitleselleşmesi ve yükseköğretim yapısının Türkiye'de mekânsal anlamda yayılmasını harita üzerinde göstermek istiyorum.

Şekil 1. 1992-2003 Arası Açılan Üniversiteler

Şekil 2. 2006-2022 Arasında Açılan Üniversiteler

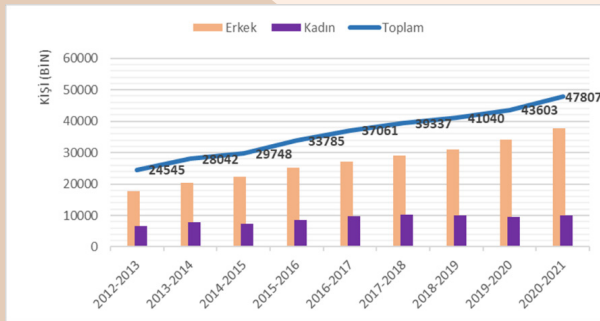
Kaynak: YÖK verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

Tabii, yapısal değişiklikler bu genişlemeye eşlik ediyor. Neoliberalleşme sürecinde kitleselleşme, fiziki yayılma ve üniversite sayılarının artması gibi, az önce de bahsettiğim şekilde, eğitimin ticarileşmesi, bilginin metalaşmasını beraberinde getiren, üniversite-sanayi işbirliği merkezli bir yapı söz konusu olmakta. Buna 2000'li yıllardan itibaren Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi ve Bologna süreci kapsamında birtakım değişiklikler de eşlik ediyor. Bu kısma çok kısa yer vereceğim; bilgileri tazeleme gibi düşünebiliriz. Biliyorsunuz, 1980 öncesi çok parçalı bir yapısı vardı yükseköğretim sisteminin, ayrı statüde yer alan pek çok kurum vardı; meslek yüksekokulları, çeşitli akademiler, özel okullar gibi. Bunların bazıları aynı çatı altında birleştirilerek yeni üniversiteler kuruldu. 1980'e girerken mevcut kamu üniversitesi sayısı 20'ydi, bu sayı 1982'de 28 oldu. 1980'lerin sonunda Bilkent Üniversitesi açıldı, böylelikle vakıf üniversitelerinin açılmasıyla ilgili ilk girişimler başlamış oldu 90'larda. Kamu üniversitelerindeki ilk genişleme dönemi 1992'de gerçekleşiyor; bu sayı 28'den 51'e ulaşıyor. Bir eğilim, politika olarak 'elit eğitim' ile 'kitlesel eğitim' fikri gözetilerek yükseköğretimde kitleselleşme eğilimi kendisini gösteriyor; bu durum çeşitli YÖK raporlarında (YÖK, 1994; 2007), hatta TÜSİAD'ın bir yükseköğretim raporunda karşımıza çıkıyor (TÜSİAD, 1994). 1992 sonrası

dönemde 2003'e kadar ağırlıklı olarak vakıf üniversitelerinin sayısının arttığını görüyoruz. 2003'e geldiğimizde 53 kamu, 24 vakıf üniversitesi şeklinde 77 üniversite oluyor. Sol taraftaki haritada (Şekil 1), batı ağırlıklı bir genişleme olduğunu görüyoruz ilk dönemde. 2006'dan günümüze kadar yaşanan büyük genişleme döneminde ise (Şekil 2), hepimizin çok iyi bildiği "her ile bir üniversite" hedefinin hayata geçirildiğini görüyoruz; yani hem kamu üniversitelerinde hem vakıf üniversitelerinde Türkiye genelinde muazzam bir artışla karşı karşıya kalıyoruz. Bugün bu sayı 75'e 129, yani toplamda 200 kusura üniversiteye ulaşılmış durumda.

Bu süre zarfında, geçtiğimiz 40 sene içinde, öğretim elemanı kadrosunun 20 binden 200 binlere yaklaştığını görüyoruz (YÖK Bilgi Yönetim Sistemi Öğretim Elemanı İstatistikleri). Yani bu genişleme sadece üniversitelerin artışı, öğrenci artışından ibaret değil; üniversite aynı zamanda bu yoğunlukta hoca yetiştiren bir yapı olarak da karşımıza çıkıyor.

Üniversite öğrencilerinin nüfus içindeki oranı 1985'te binde 5 iken, bugün yüzde 3 düzeylerinde (YÖK Bilgi Yönetim Sistemi istatistikleri, TÜİK Nüfus Demografi Verileri); benzer şekilde üniversite mezunlarının işgücü içindeki payı yüzde 5'ten yüzde 30'lara çıkıyor bu süre zarfında; bu durum istihdam için de geçerli (TÜİK İşgücü İstatistikleri). Bu üniversitelerin birçoğunda farklılaşan isimlerle mühendislik fakülteleri de açılıyor bildiğiniz gibi. Bu genişleme, hacimsel büyüme mühendislik fakülteleri için de geçerli oluyor. Mühendislik fakültelerinde son yıllardaki duruma bakalım.

Şekil 3. Mühendislik ve Mühendislik İşleri Eğitim Alanında Yıllara Göre Mezun Sayısı

Kaynak: YÖK Bilgi Yönetim Sistemi Öğrenci İstatistiklerinden derlenerek hazırlanmıştır.

Burada gördüğümüz (Şekil 3) sadece 'mühendislik ve mühendislik işleri' eğitim alanındaki mezun sayısının son yıllardaki artış düzeyi; 10 yıl bile değil, 9 yıl içinde bu sayının ikiye katlandığını görüyoruz. Buraya mimarlık dâhil olmadığı için, toplam içindeki erkeklere nazaran kadın oranının giderek düştüğünü de görebiliyoruz. Mimarlık dahil edildiği zaman kadın oranı daha yüksek oluyor.

Bu ise (Tablo 1) son birkaç yılda mühendislik bölümlerini tercih edenlerin eğilimlerini gösteren, yani bölümlere rağbeti gösteren bir tablo. Alttaki toplam kısımlara bir göz atmanızı isterim; kontenjanın son 3 sene içinde yaklaşık 65 binden 71 bine, yerleşen öğrenci sayısının da 55 binden 66 bine çıktığını görüyoruz. Muazzam bir artış yaşanıyor gerçekten.

Tablo 1. Mühendislik Bölümlerine Göre Kontenjan-Yerleşen Öğrenci Sayı ve Oranları (2020 ve 2023 Yılları)

2020				
BÖLÜMLER	Kontenjan	Yerleşen Öğrenci	Doluluk	Bölüme
				Yerleşen/Toplam Yerleşen
	Sayı	Sayı	%	%
Bilgisayar	13475	13136	97,5%	23,8%
Elektrik-Elektronik	11040	9797	88,7%	17,8%
Makine	8902	7650	85,9%	13,9%
Endüstri	6647	6189	93,1%	11,2%
İnşaat	8631	5586	64,7%	10,1%
Diğer Bölümler Toplam	16171	12816	79,3%	23,2%
TOPLAM	64866	55174	85,1%	

2023				
BÖLÜMLER	Kontenjan	Yerleşen Öğrenci	Doluluk	Bölüme
				Yerleşen/Toplam Yerleşen
	Sayı	Sayı	%	%
Bilgisayar	18686	18275	97,8%	27,8%
Elektrik-Elektronik	12360	11605	93,9%	17,6%
Makine	7918	7468	94,3%	11,3%
Endüstri	7321	7054	96,4%	10,7%
İnşaat	2181	1904	87,3%	2,9%
Diğer Bölümler Toplam	22500	19534	86,8%	29,7%
TOPLAM	70966	65840	92,8%	

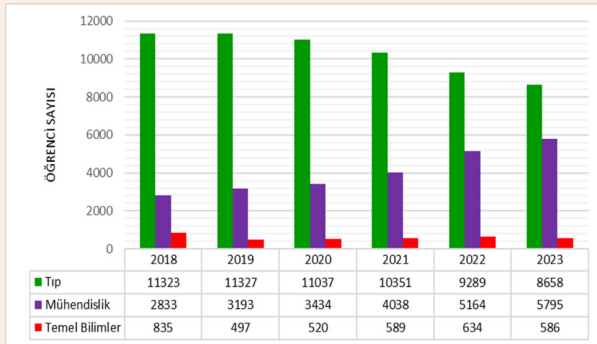
Kaynak: ÖSYM 2020 ve 2023 YKS Yerleştirme verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

*YÖK'e bağlı KKTC ve diğer ülkelerdeki yükseköğretim kurumları sayılara dahil edilmemiştir.

Tezimi (Fırat, 2023) yazdığım dönemde, 2021 ve 2022'deki bilgisayar ve elektrik-elektronik mühendisleri sayılarına bakmıştım. 2023'teki durum ise sayıların çok hızlı değiştiğini göstermesi bakımından benim açımdan da şaşırtıcı oldu. İstanbul'da mühendis odalarının yaptıkları çeşitli etkinliklere katıldığımda, Oda üyesi dostlarla da üzerinde konuştuğumuz bir konu oldu bu; mühendisler de şaşıyorlar genellikle bu duruma. Bu sene bilgisayar ve elektrik-elektronik mühendisliğine giren öğrencilerin toplam mühendislik öğrencilerinin yüzde 45'ini oluşturuyor olması da üzerinde düşünülmesi gereken şeylerden birisi.

Burada şunu özellikle belirtmeliyim; inşaat mühendisliği öğrencisinin azalmasında inşaat mühendisi sayısının yüksek olması ve inşaat mühendislerinin çalışma koşullarıyla ilgili birtakım şeyler olduğunu düşünüyorum. Rağbetin sürekli azalması, kontenjanlar düşürülmesine rağmen kontenjanın dolmaması gibi bir durum var; inşaat mühendislerinin çalışma koşullarının herhalde bunda bir etkisi olsa gerek. YÖK'ün de bu sene inşaat mühendisliği kontenjanını epeyce düşürmüştüğüne görüyoruz; yerleşme oranı yüzde 87. Birkaç sene önce bu oran çok daha düşüktü; 2020 yılında yüzde 65 civarında olmuştu.

Bazı yüksek puanlı mühendislik bölümlerinin puanlarının daha da yükseldiğini fark ettim; son yıllarda sıralamanın düşmesi ve puanların giderek yükselmesi anlamında. Bunun da ilginizi çekeceğini düşünüyorum. Bu grafiği (Şekil 4) yeni düzenledim. Üniversite bölüm giriş sıralamalarına göre en yüksek puanla girilen üniversitelerde yerleşme sayıları üzerinden, ilk 15 bin öğrencinin nereye yerleştiğine bakmak istedim; biraz da meraktan.

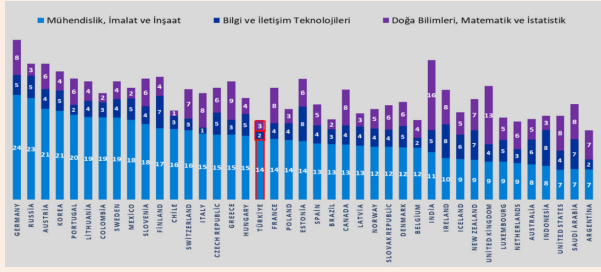

Şekil 4. YKS Sayısal Puanla Bölümlere Yerleşen İlk 15 Bin Öğrencinin Tıp, Mühendislik, Temel Bilimler Fakültelerine Dağılımı (2018'den 2023'e)

Kaynak: ÖSYM YKS Yerleştirme verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

Burada 'Tıp'tan kaçışı görebiliyoruz; en yüksek puanlı sayısal öğrencisinin tıptan uzaklaştığını tespit edebiliyoruz. Biliyorsunuz, tıp fakülteleri ilk 50 bin sıralama içinden öğrenci alıyor, mühendislik fakülteleri ise ilk 300 bin içinden öğrenci alıyor. Burada şu dikkat çekiyor. Mühendislikler toplamda çok fazla öğrenci alırlarken aynı zamanda çok iyi öğrencileri de daha fazla almaya başlamış. Tıbbı gidebilecek iyi öğrencilerin bir kısmı giderek mühendislik fakültelerine kayıyor. Biraz çelişkili, beraber düşünülmesi gereken böyle bir durum ortaya çıkmış durumda. Biliyorsunuz, ülkemizde hekimlerin çalışma koşullarının kötüleştiği ortada; sonuçta öğrenciler istikballerine dair bir karar veriyorlar. Burada onları tıptan uzaklaştıran ve mühendisliklere çeken durumun birlikte değerlendirilmesi gerekiyor. Burada 'mühendislik'teki artış ilimizi çekebilir ama 'temel bilimler'de ortaya çıkan durum bana diğerinden daha ilginç ya da acıklı geliyor. En yüksek puanlı 15 bin, 20 bin öğrenci arasında temel bilimlerin bu kadar az tercih ediliyor olmasını, hatta düşüyor olmasını olumsuz bir gelişme olarak değerlendiriyorum.

Bu grafik (Şekil 5) OECD eğitim istatistiklerine göre, farklı ülkelerdeki mezunların alanlara göre dağılımında, tıp dışındaki sayısal öğrencilerin durumunu gösteriyor. Bu veriler ilginç birtakım şeylere işaret ediyor. Türkiye'de 'mühendislik, imalat, inşaat işleri' alanından mezun oranının pek çok ülkeye göre hiç de az olmadığını gösteriyor bize. Yani Türkiye'de mühendislik tercih eden ya da mezun olduktan sonra iş bulabileceğine inanan, muhtemelen de bulan genç sayısı hiç de az değil. Dikkat ederseniz, Amerika Birleşik Devletleri'nde bu oran 7, İngiltere'de ise 9. Türkiye, Fransa ile aynı düzeyde. Fakültelerin ismine göre bilgisayar mühendisleri hangi grupta, bilemiyorum; ama en nihayetinde ikisinin toplamı içinde bir yerde olsa gerek.

Şekil 5. Farklı Ülkelerde Mezunların Alanlara Göre Dağılımı - 2021 (%)

Kaynak: OECDStat Eğitim İstatistiklerinden derlenmiştir.

Yine burada en dikkat çekici olan şeylerden bir tanesi, toplamda Türkiye'nin Arjantin'den sonra alttan ikinci sırada olması. Bir diğeri de temel bilimlerin zayıflığı; bu da oldukça dikkat çekici bir gösterge olarak karşımıza çıkıyor. Burada Türkiye'de yüksek katma değerli ürünlerin üretimi, teknolojik gelişme, Ar-Ge faaliyetleri dediğimiz zaman, bunu mühendislik üzerinden tarif etmenin çok anlamlı gerekçeleri var elbette. Ama burada bir de temel bilimler meselesinin denkleme dâhil edilmesi gerektiğini düşünüyorum; bence mühendisler daha da iyi takdir edeceklerdir bu konuyu. Almanya'nın tüm alanlardaki ağırlığı ya da Hindistan'ın temel bilimler mezunlarının dağılımı, keza İngiltere'nin yüzde 13'lük temel bilimler ağırlığının dikkat çekmemesi mümkün değil.

Bu da (Tablo 2) yine OECD verilerinden oluşturulmuş bir tablo, 2015-2018 arasında yapılan araştırmalara dayanıyor; 'skill mismatch' dedikleri vasıf uyumsuzluğu* verileri.

Tablo 2. OECD Ülkelerinde Çalışanların Beceri/Vasıf Uyumsuzluğu (Skill Mismatch) – Fazla Vasıflılık (Overqualification) Oranı (%), Büyükten Küçüğe Sıralama (2018)

* Beceri/vasıf uyumsuzluğu, bir çalışanın kendi beceri düzeyinin iş için gerekli olan düzeyle eşleşmediğini düşünmesi durumunu ifade eder; çünkü ya bu düzey çok yüksek veya işin gereklerine göre düşüktür (OECD, 2021).

Fazla Vasıflılık (Overqualification) Oranı (%)
Büyükten Küçüğe Sıralama

1 Meksika	38,70	18 İsveç	15,00
2 Türkiye	29,10	19 İsviçre	15,00
3 Portekiz	27,70	20 Lüksemburg	14,60
4 Yunanistan	25,10	21 İngiltere	14,50
5 İzlanda	23,20	22 Yeni Zelanda	13,30
6 Litvanya	22,30	23 Slovakya	13,00
7 İspanya	21,60	24 Fransa	12,50
8 Avustralya	20,20	25 Kore	12,10
9 İtalya	20,20	26 Norveç	12,00
10 Avusturya	20,00	27 Slovenya	11,60
11 Almanya	18,80	28 Belçika	10,80
12 Latvia	18,20	29 İrlanda	10,60
13 Estonya	17,50	30 Polonya	9,50
14 Danimarka	17,10	31 Finlandiya	8,39
15 ABD	15,80	32 Macaristan	8,39
16 Kanada	15,50	33 Çek Cum.	8,10
17 Hollanda	15,00		

Kaynak: OECDStat İşgücü İstatistiklerinden derlenmiştir.

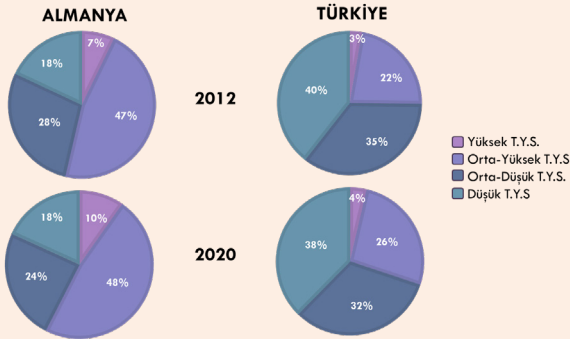
Öncelikle şunu söyleyeyim: Veriler, Türkiye'de ya da diğer ülkelerde mevcut iş pozisyonlarının gerektirdiği vasıflar ile bu iş pozisyonlarına yerleşmiş kişilerin vasıfları arasındaki farkı temel alıyor. Burada şöyle bir şey dikkatimizi çekiyor: Meksika'yla birlikte Türkiye'nin en üst sırada oluşu; yani mevcut iş pozisyonlarının gerektirdiği vasıflardan daha yüksek vasıflara sahip olarak işlerde istihdam edilme oranlarının, OECD ülkelerinin pek çoğundan çok daha yüksek düzeyde olması durumu söz konusu. Bu durum, mevcut eğitim yapımızla çok yüksek nitelikli bir işgücü üretebilir olduğumuzu göstermiyor; -keşke öyle olsaydı- ama daha dramatik bir şeyi, mevcut üretim yapımızın gerektirdiği vasıf düzeylerinin düşüklüğünü gösteriyor. Ben de aslında konuyu buraya bağlamak istiyorum; bu durum Türkiye'nin mevcut üretim yapısının kısıtlarıyla ilgili bir duruma işaret ediyor. Bu verileri destekleyecek başka çalışmalar da var; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim Araştırma Birimi tarafından yapılan, yayımlanan bir araştırma (T.C. ÇSGB, 2019) ve diğer bazı çalışmalar (Kurnaz, 2015; Özlale, 2021) da bu göstergeleri desteklemekte. Bunlar üzerinde konuşulabilecek şeyler.

Tablo 3. Mühendislik ve Mühendislik İşleri Alanından Mezun Olanların İşgücü Göstergeleri – Sayı ve Oranlar (%) (2020-2021-2022 Yılları)

	2020	2021	2022
İşgücü (bin)	979	1 046	1 116
İstihdam (bin)	860	935	1 015
İşsiz (bin)	119	111	101
<i>İşgücüne Kat.</i>			
<i>Oranı (%)</i>	85%	87%	87%
<i>İstihdam</i>			
<i>Oranı (%)</i>	75%	78%	79%
<i>İşsizlik</i>			
<i>Oranı (%)</i>	12%	11%	9%

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistiklerinden derlenmiştir.

Bu tabloyu (Tablo 3) mühendislik, mühendislik işleri alanından mezun olanların işgücü göstergeleri ile birlikte -yani oradaki mezuniyet hızının artışıyla birlikte düşünün. Veriler işgücünün genişlediğini gösteriyor. Ve aslında belirli bir miktar işsizlik problemiyle beraber ama yine de Türkiye’de üniversite mezunu pek çok kesimden bir nebze daha avantajlı bir şekilde, mühendislerin istihdam edilebildiklerini gösteriyor. Peki, nasıl bir sanayi yapısı içinde istihdam ediliyor geçlerimiz ve bütün mühendisler, sizler?

Şekil 6. Teknoloji Yoğunluğuna Göre İmalat Sanayi Sektörlerinin Üretim Değeri Payları– Almanya ve Türkiye, 2012 ve 2020 Yılları

Kaynak: TÜİK ve EuroStat Verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

Türkiye için TÜİK, Almanya için Eurostat verilerinden yararlanıp, farklı teknoloji yoğunluğu içeren sinai sektörlerin paylarına baktım (Şekil 6). Daha

detaylı şekilde Özgür Narin hocanın paylaştığı imalat sanayi yapısına dair verileri de dikkate alalım; önceki sunumlarda diğer hocalarımız da çok daha detaylı şekilde bilgileri paylaştılar. Sadece genel düzeyde teknoloji yoğunluğuna göre sektörlerin dağılımı Türkiye’de Almanya’ya nazaran ne durumda, bunu görebilelim diye böyle bir grafik hazırladım. Ayrıca gayri safi yurtiçi hâsılları (GSYH) arasındaki fark ne kadar diye ayrıca baktım; Euro değeri bakımından grafikteki Almanya pastasının Türkiye’den yaklaşık 5 kat daha büyük olduğunu söyleyebiliriz.

2012’den 2020’ye Türkiye’de yüksek teknoloji yoğun sektörlerde yüzde 3’ten yüzde 4’e, orta-yüksek teknoloji yoğun sektörlerde yüzde 22’den 26’ya yükselen pay söz konusu. Yani toplamda Almanya’da yüzde 54’lerden bugün yüzde 58’lere çıkan bu payın, Türkiye’de yüzde 25’ten yüzde 30’lara çıkmış olduğunu görebiliyoruz. Yani teknoloji yoğunluğuna göre bakarsak, burada az da olsa bir değişiklik olduğunu söyleyebiliriz. Az önce Özgür Hoca da bahsetti. Bu arada yüzde 26’lık üretim değeri payı olan orta-yüksek teknoloji yoğun sektörlerin ihracat payı ise yüzde 37; yani bu sektörlerin ihracat gücü oldukça yüksek.

Tablo 4. 2005-2020 Yılları Arasında İllerin İmalat Sanayi Üretim Paylarında Değişim (%)

Yıllar	İLLER					
	İstanbul	Ankara	İzmir	Kocaeli	Bursa	Diğer
2005	32,29%	5,40%	8,31%	6,62%	8,25%	39,13%
2010	29,07%	6,17%	8,02%	7,65%	8,22%	40,87%
2015	28,25%	6,58%	7,45%	7,86%	8,18%	41,69%
2020	25,82%	7,43%	7,57%	7,40%	7,49%	44,29%

Kaynak: TÜİK Ulusal Hesaplar Bölgesel GSYH istatistiklerinden derlenerek oluşturulmuştur.

İllere göre sanayi üretim paylarındaki değişimi (Tablo 4) paylaşayım, ama biraz hızlı geçeceğim. Süreyi zorlamak istemiyorum; sizler de yorulunuz. Açıkçası son yıllarda yaşanan durum tam olarak istenildiği şekilde olmayabilir, üretim belirli bir planlamaya dayanmıyor olabilir; ama kapitalist sermaye birikimi zemini üzerinden bakacak olursak Türkiye’de üretimin aslında büyüdüğünü, yapısal olarak da değişim gösterdiğini, bölgesel olarak da birtakım eğilimler

taşıdığını söyleyebiliriz. Şu an içinde bulunduğumuz kentin, Ankara'nın son yıllarda gösterdiği büyüme eğilimi, imalat sanayiindeki payının yüzde 5,5'ten yüzde 7,5'e çıkmış olması, önemli bir göstere. İstanbul'un sadece imalat sanayi değil tüm sektörlerde GSYH'ya toplam katkısı hâlâ çok yüksek, ama diğer illerdeki sınai sektörlerin gelişimi sebebiyle imalat sanayiindeki payı düşüyor. Burada Bursa, Kocaeli, İzmir büyük sanayi kentleri olarak üretim payları büyük olduğu için tabloda yer alıyorlar. Diğer iller toplamına da dikkat çekmek istiyorum. Yüzde 39'dan yaklaşık yüzde 45'e çıkmış; üniversitelerin mekânsal dağılımıyla ilişkisi üzerinden bu da akılda tutulmalı.

İmalat sanayinde mühendis istihdamının son yıllardaki değişimine bakalım. Bu verileri TOBB Sanayi Kapasite Raporu istatistiklerinden derledim. Sanayi Kapasite Raporu istatistikleri, toplam imalat sanayii içindeki çalışanların büyük bir yüzdesine ilişkin net verileri sağlıyor; yaklaşık yüzde 60'lık kısmının bilgisine ulaşmamızı sağlıyor. Son 10 sene içinde mühendis oranının diğer bütün ücretli işçi gruplarından çok daha fazla yüksekliğini görebiliyoruz.

Tablo 5. 2012'den 2022'ye İmalat Sanayinde Çalışan Ücretli İşçilerin Artış Oranı

Ücretli İşçi Grubu	2012-2022 Değişim	
	%	
Mühendis	107,6%	
Teknisyen	77,6%	
Usta	31,3%	
İşçi	57,2%	
İdari	64,4%	

Kaynak: TOBB Sanayi Kapasite Raporu İstatistiklerinden derlenmiştir.

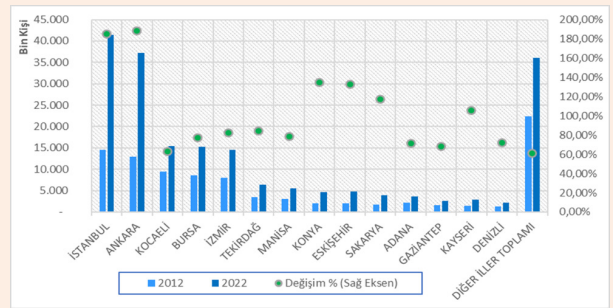
Bu tablo (Tablo 6), toplam ücretli çalışanlar içinde mühendislerin payı. İllere göre dağılıma ve değişime baktığımız zaman, bazı illerde artış olduğunu, bazılarının sabit kaldığını, bazılarının azaldığını görüyoruz; Ankara'nın içinde bulunduğu Batı Anadolu oldukça dikkat çekici şekilde mühendis istihdamını çok artırmış.

Tablo 6. Bölgelere Göre Mühendislerin Toplam Çalışanlar İçindeki Payı (2012 ve 2022)

Bölgeler	Mühendislerin Toplam Çalışanlar İçindeki Payı	
	2012	2022
İstanbul	3,0%	5,2%
Doğu Marmara	4,8%	5,4%
Batı Marmara	3,5%	3,8%
Batı Anadolu	7,4%	12,5%
Orta Anadolu	2,9%	3,6%
Akdeniz	3,4%	3,8%
Ege	3,8%	4,4%
Batı Karadeniz	2,9%	2,9%
Doğu Karadeniz	2,9%	2,9%
Kuzeydoğu Anadolu	4,0%	3,2%
Ortadoğu Anadolu	3,0%	2,4%
Güneydoğu Anadolu	2,2%	1,8%

Kaynak: TOBB Sanayi Kapasite Raporu İstatistiklerinden derlenmiştir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 2012'de yüzde 2,2'den, şimdi yüzde 1,8'e düşmüş. Bütün bu illerde aslında mühendis miktarının mutlak olarak arttığını gözeterek ve bu illerin sanayi yapılarının birbirinden farkına işaret eden bir göstere olduğunu düşünerek bu farklılığı değerlendirirseniz daha yerinde olacaktır. Tabii, Ankara'daki durumun dinamikleri belki ayrıca başka bir toplantıda üzerinde konuşmaya değer.

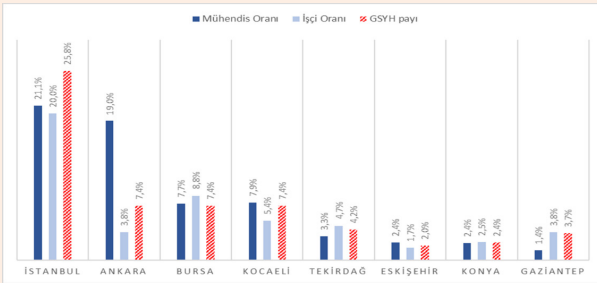

Şekil 7. İllere Göre İmalat Sanayinde İstihdam Edilen Mühendis Sayıları ve Değişim Oranı (%) (2012 ve 2022 Yılları)

Kaynak: TOBB Sanayi Kapasite Raporu İstatistiklerinden derlenmiştir.

Şekil 7, Tablo 5'teki toplam mühendis artışının illere göre açılmış hali. İstanbul ve Ankara, toplam mühendisin çok büyük bir kısmını istihdam ediyor imalat sanayiinde. Konya'da, Eskişehir'de, Sakarya'da ve Kayseri'de de yine mühendis artış oranı yüzde 100'ün üzerinde, bunlar diğer illere nazaran oranın yüksek olduğu iller. Diğer illerde ise son 10 sene içinde yüzde 60'lar düzeyinde bir mühendis artış oranı görüyoruz.

Şekil 8. İmalat sanayiinde istihdamdaki mühendisler ve işçilerin Türkiye toplamı içindeki payları (%), illerin imalat sanayi GSYH payları (%) (2022 yılı)

Kaynak: TOBB Sanayi Kapasite Raporu İstatistikleri ve TÜİK Ulusal Hesaplar verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

Bu verileri birbirlerine göre büyüklüğü-küçüklüğü üzerinden değerlendirecek, bu durumun illerde, bölgelerde birbirlerinden farklı bir sanayi yapısına işaret ettiğini düşünebiliriz. Örneğin Gaziantep'e bakalım (Şekil 8); GSYH'ya katkısı aslında hiç de az değil ama burada işçi oranı çok yüksek iken mühendis oranı düşük kalıyor. Dünden beri yapılan sunuşlarda değer zincirleri, tedarik zincirleri, dış ticaret zincirleri ya da Türkiye'nin iç ya da dış pazara yönelik üretim yapan sektörleri değerlendirildi; bunların bölgesel, coğrafi dağılımı da söz konusu.

Üniversite konusuyla birleştirerek değerlendirdiğimizde, şöyle bir duruma işaret ediyor göstergeler. Sadece burada birkaç grafikte paylaşılanlardan ibaret değil elbette; mühendislerle ilgili çeşitli araştırmalar da önemli bilgiler sağlıyor (TMMOB-MMO, 2019, 2022; Öngel, 2018, 2022; Yücesan-Özdemir, 2020). Anadolu'da pek çok bölgede (yüzde 39'dan yüzde 44'e çıkan GSYH payıyla), 'her il'de açılan üniversiteleri de dikkate alırsak, bunların yerel

ekonominin bir unsuru olarak sektörlerin harekete geçmesinde önemli rol oynadığını görüyoruz. Aynı zamanda bu bölgelerde üretimin hacmen de büyüdüğünü görmekteyiz; son yıllarda açılan çok sayıda organize sanayi bölgesini düşünün. Daha önce de ifade ettiğim gibi, bu yapısal değişim ve üretimde hacmen büyüme tam olarak beklenildiği şekilde gerçekleşmemiş olabilir. Ama üretim yapısında değişim ve üretim artışından, büyümeden bahsetmemiz mümkün; bu koşullar altında üniversitelerin, sadece mühendisleri de değil, genel olarak o bölgelerin ekonomisi için üniversite mezunu işgücünü tedarik ettiğini, bölge sanayilerini bu açıdan da beslediğini de söylemek mümkün. Bu durumun farklı teknoloji yoğunluğuna göre sektörlerde, bölgelerde farklılıklar içererek seyrettiğini söyleyebiliriz. Bugün örneğin yükseköğretimle ilgili çok şikayetçi olduğumuz şeyler bulunmakta; üniversiteler arası eğitim düzeyleri arasında önemli farklar var. Ayrıca istihdamda ücret düzeylerinin birbirinden farklı olması, farklı çalışma koşulları, mühendislerin bir meslek grubu olarak kendi içlerinde yaşadığı birtakım zorlukların farklılaşması durumu da söz konusu. Mezun olunan kurumlara göre, iş hayatında çalışma koşullarının da farklılaşması, -vasıf uyumsuzluğu göstergeleriyle birlikte değerlendirin lütfen- belirli sektörlerde işlerin önemli bir kısmının aslında daha düşük vasıflarla da karşılanabilecek işler olması ve belirli üniversitelerin mezunlarının daha çok o işler için tercih edilmesiyle ilgili bir durumdan, işgücünün belirli bir kısmının farklı bölgelerde daha düşük teknoloji yoğunluklu sektörlerde istihdam edilmekte olması gibi bir durumdan bahsedebiliriz. Konuyu sorularla da açabiliriz. Mühendis işgücünün kendi içinde bu şekilde bir vasıf katmanlı yapıda istihdam edildiğini; bu durumun pek çok firma açısından, kapitalist sermaye birikimi açısından, firmaların kısa ve orta vadeli hedefleri açısından ihtiyaçları karşılayan, maliyetleri de aşağı çeken bir yanı olduğunu; dolayısıyla üniversite sistemindeki değişimin bu yapıya hizmet eden boyutları bulunduğunu ifade etmek istiyorum, nihai olarak. Bu dinamiklerin daha kapsamlı şekilde ve birlikte değerlendirilmesinin daha sağlıklı sonuçlar vereceğini düşünüyorum. Dinlediğiniz için çok teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

Fırat A. (2023) "Türkiye'de Neoliberal Dönemde Vasıflı İşgücünün Değişen Yapısı ve Yükseköğretim: Mühendislik Örneği", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Kalkınma İktisadi ve İktisadi Büyüme Bilim Dalı

Kurnaz I. (2015) "İşgücü Piyasasında Nitelik Uyumsuzluğu: Düşük Nitelikli İşlerde Yüksek Nitelikli İşgücü" Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 16. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi Özel Sayısı, s:83-121

OECD (2021) "A New Approach To Skills Mismatch" OECD Productivity Working Papers, July 2021 No. 24

Öngel S. (2018) "Üretim Zincirlerinde Mühendislerin Yeri ve Yaşam Koşulları/Gebze Havzası Örneği" Oda Raporu, Ankara: TMMOB/MMO

- (2022) "Küresel Salgın Sürecinde Mühendis Emeği, Dijitalleşme ve Uzaktan Çalışma" Raporu, Ankara: TMMOB/MMO

Özlale Ü. (2021) "Mevcut Üretim Yapısı ve Beceri Uyumsuzluğu", Türkiye'nin Yerli Üretimi ve Politik Ekonomisi içinde, M. Tiryakioğlu (Derl.), s:25-30. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları

T. C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2019) "Uyumsuz Eşleşme Olgusu: Türkiye İşgücü Piyasası Örneği" Araştırma Raporu

TMMOB-MMO (2019) "Üye Profili Araştırması: Krizin Gölgesinde Mühendisler"

- İstanbul Şubesi (2022) "İstanbul'da Yaşayan Mühendisler Araştırması 2022"

TÜSİAD (1994) "Türkiye'de ve Dünyada Yükseköğretim, Bilim ve Teknoloji" Raporu

YÖK (1994) "Türk Yükseköğretiminde Gelişmeler" Raporu

(2007) "Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi"

Yücesan-Özdemir G. (2020) Fırtınadaki Arı Mühendisin Hayatı. Ankara: İmge Kitabevi

TÜRKİYE İMALAT SANAYİNDE YAPISAL DÖNÜŞÜM: NEREDEN GELDİ, NEREYE GİDİYOR?

Prof. Dr. Erol Taymaz

Herkese iyi günler. Sunuşa başlamadan önce, kongreyi düzenleyenlere teşekkür etmek istiyorum. Gerçekten sabırla, ısrarla sanayi konusunu, sanayileşme konusunu gündemde tutuyor bu kongreler. Çünkü sanayi konusu, sanayileşme konusu Türkiye açısından çok önemli. Bu salondaki herkes herhalde o konuda hemfikir.

Türkiye gündeminde, hatta dünya gündeminde sanayileşme konusu uzun bir süre gündemden düşmüştü, COVID salgınından sonra tekrar gündeme gelmeye başladı. Biliyorsunuz, eskiden Dünya Ticaret Örgütü vardı, hâlâ var. Türkiye’de bir sanayi politikası uygulanacağı zaman, bir öneri yapıldığı zaman derhal “Dünya Ticaret Örgütü kurallarına aykırı” denirdi; ama son iki yıl içinde gelişmiş ülkelerde, özellikle Amerika’da yapılan uygulamaları gördüğümüzde, Türkiye için daha önce engel denilen şeylerin aslında başka ülkeler için hiç de engel olmadığını gördük. Bu anlamda bu kongrelerin devam etmesi ve Türkiye’nin sanayileşme konusunu gündemde tutması çok önemli. Bu yüzden, bütün emeği geçenlere ve üyesi olduğum Makina Mühendisleri Odası’na bu çabalarından dolayı teşekkür ediyorum.

Bugünkü sunuşumda dört konuya değinmek istiyorum. Temelde Türkiye’de sanayi, sanayi yapısı nereden geldi, nereye gidiyor ve nereye gidebilir, bu üç konuya değinmek istiyorum. Bunu yaparken de öncelikle teknolojik değişim süreci konusunda kısaca bir-iki hatırlatmak yapmak istiyorum. Daha sonra, günümüze kadar teknoloji nasıl değişti, bunun Türkiye’ye etkisi ne oldu ya da Türkiye’nin bu teknolojik değişim sürecindeki yeri ne oldu, o konuya bakmak istiyorum.

Bu sunuşta daha çok yapısal dönüşüme bakacağım. Sanayinin yapısındaki dönüşüme değinmek istiyorum özellikle. Niye yapısal dönüşümü ön plana çıkarıyorum? Çünkü yapısal dönüşüm uzun dönemde ekonomik büyüme açısından çok önemli. Biz iktisatçılara “Uzun dönemde büyümeyi ne sağlı-

yor?” diye sorarsanız, bunun dört nedeni olduğunu söylüyoruz; dört temel faktör var büyümeyi belirleyen.

Birincisi yatırımlar, yani sabit sermaye yatırımı dediğimiz yatırımlar. Yatırım yaparak istihdam alanları açabiliyorsunuz, yeni sektörlere girebiliyorsunuz ya da mevcut kapasiteyi artırabiliyorsunuz.

İkincisi yenilik, yani teknolojik yenilikler. Yeni ürünler geliştiriyorsunuz, yeni proses yöntemleri geliştiriyorsunuz, bu şekilde üretkenliği artırabiliyorsunuz ya da yeni ürünler üretebiliyorsunuz.

Üçüncüsü yaygın eğitim. Daha önceki konuşmacılar da bahsetti, insan sermayesi dediğimiz konu önemli. İşgücünün beceri düzeyi üretkenlik açısından, üretim açısından önemli.

Son olarak yapısal dönüşüm önemli; yani sizin ne ürettiğiniz, nasıl ürettiğiniz çok önemli, hangi sektörlerde faaliyet gösterdiğiniz önemli. Çünkü sektörlerin üretkenlik düzeyine baktığımız zaman, çok büyük farklılıklar var; bazı sektörler diğerlerinden daha üretken, bazı sektörlerde ücretler diğerlerinden daha yüksek, bazı sektörler daha yenilikçi, daha çok teknolojik yenilik yapıyor, teknolojik yenilik yaptığı için daha kârlı oluyor, ülkeye daha fazla getiri sağlayabiliyor. Bu yüzden de yapısal dönüşüm çok önemli. Aslında bu nedenlerden dolayı yapısal dönüşüm diğer üç faktörle de ilgili. Diyelim ki, bir ülke sadece tekstil ürünleri üretiyorsa, o ülkede çok fazla bir yenilik beklemek mümkün değil; çünkü tekstil sektöründe teknolojik yenilik çok fazla olmuyor artık. Hangi sektörde daha çok yenilik oluyor; diyelim ki yazılımda daha çok oluyor, elektronikte daha çok oluyor. Belli sektörlerde günümüzde yenilik daha fazla oluyor. O yüzden, sizin sektörel yapınız yenilikçi olup olmamanızı da etkiliyor, yatırımları da etkiliyor. Diyelim, tekstil sektöründe büyüme hızı düşük, ama başka sektörlerde büyüme hızları çok daha yüksek; o zaman, büyüme hızı yüksek olan sektörlerde üretim yapıyorsanız, sizin de büyüme

hızınız daha yüksek oluyor. O yüzden, sanayinin yapısı, ekonominin yapısı bu üç faktörü de etkiliyor.

Teknolojik değişim sürecinin bazı özelliklerine değinirsek -biraz sonra daha net örnekler de vereceğim- Sanayi Devrimi 18. yüzyıl ortalarından itibaren başladı. O dönemden itibaren teknolojik gelişme sürecine baktığımız zaman birkaç temel özellik görüyoruz.

Bunlardan bir tanesi, teknolojik yeniliklerin rastgele zaman içinde dağılmadığını, belli dönemlerde belli teknolojilere yoğunlaştığını görüyoruz. Örneğin 18. yüzyıl ortalarından itibaren Sanayi Devrimi, biliyorsunuz, tekstil sektöründe başladı. Tekstil yenilikleri aslında o dönem çok önemli. Günümüzde çok önemli değil belki, çünkü çok fazla yenilik olmuyor; ama 18. yüzyıl ortalarından itibaren aslında sanayileşmeyi sağlayan sektör tekstil sektörü. Önce İngiltere’de, daha sonra diğer ülkelerde tekstil sektöründeki yeniliklerle sanayileşme başlıyor, belirleyici olan tekstil yenilikleri. Tekstil sektöründeki gelişmelere bağlı olarak, tekstil makinelerinde demir kullanılmaya başlanıyor ve o zaman demir teknolojileri gelişmeye başlıyor. Demiri işlemek lazım; demiri işlemek için takım tezgahları ve teknolojileri geliyor o dönemde.

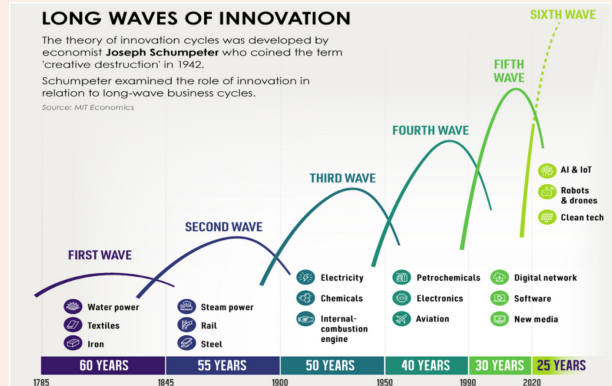
Belli dönemlerde belli teknolojilerin ön plana çıktığını görüyoruz, yani teknolojik yeniliklerin gerçekleşmesinde bir kümelenme var. Bu teknolojilerin belirli dönemlerde yoğunlaşması teknolojik devrim dediğimiz olguya yol açıyor; yani belli bir zamanda yoğunlaşan yeni teknolojiler ekonominin teknoloji altyapısında değişikliğe yol açıyor. Buna da teknoloji devrimi diyoruz. Günümüzde de çok konuşuluyor biliyorsunuz; 4. sanayi devrimi, 4. teknolojik devrim gibi. Ben de biraz sonra başka bir sınıflama göstereceğim. Bu tanımlamalar ya da sınıflamalar biraz farklı olmakla birlikte, çoğunlukla kabul edilen görüş, Sanayi Devriminden itibaren belli dönemlerde teknolojik devrimlerin yaşandığı yolunda. Bu teknolojik devrimler uzun dönemli ekonomik gelişmeyi belirliyor: her teknolojik devrim yeni sektörlerin oluşmasını sağlıyor ve bu sektörler ekonomik büyümeyi sağlayan sektörler oluyor.

“Uzun dönemli ekonomik büyüme dalgaları” denilen bir kuram var. Bir teknolojik devrim olduğu zaman

ekonomik büyüme hızı artıyor, o teknolojiler temelinde büyüme oluyor, teknolojilerin potansiyeli tüketildiği zaman büyüme hızı düşüyor, ondan sonra yine bir devrim oluyor, tekrar büyüme artıyor gibi bir kuram da var. “Gerçekten teknolojik devrimler uzun dönemli büyüme dalgalarına yol açıyor mu, açmıyor mu?”, bu konu tartışılabilir. Fakat bu tartışma konumuz açısından çok önemli ve belirleyici değil. Konumuz açısından önemli olan teknolojik devrimlerin teknolojik gelişmenin yönünü belirlemesi.

Teknolojik devrim derken, hangi devrimler oldu dünyada, ona bakarsak, burada altı devrimden bahsediyoruz. Yani Sanayi Devriminden günümüze 6 teknolojik devrim olduğunu gösteriyor (bkz. Şekil 1).

Şekil 1. Teknolojik Devrimler

Kaynak: <https://www.visualcapitalist.com/the-history-of-innovation-cycles/>

Sanayi Devriminden günümüze kaç teknolojik devrim oldu, dört mü, beş mi, bunun tartışmaları yapılabılır; ama özellikle 2. Dünya Savaşı'na kadar olan teknolojik devrimler konusunda bir görüş birliği var.

İlk teknolojik devrim, Sanayi Devrimini sağlayan teknolojik devrim, 18. yüzyıl sonlarında gerçekleşiyor. O dönemde çekici sektörler, yani teknolojik devrimin gerçekleştiği sektörler, tekstil sektörü, demir sektörü ve sudan enerji üretimi. Bu dönemde takım tezgahları sektörü de oluşuyor.

Daha sonra ikinci teknolojik devrim 19. yüzyıl ortalarında yaşanıyor. 19. yüzyıl ortalarında yaşanan teknolojik devrimin öncü sektörleri çelik üretimi,

çünkü artık demir yerine çelik kullanılmaya başlanıyor. Su buharı enerji kaynağı olarak kullanılmaya başlanıyor, en önemli enerji kaynağı su buharı oluyor. Çelik ve su buharı temelinde de ulaşım araçlarında gelişme görüyoruz. Özellikle demiryolları ve çelik kullanılarak yapılan gemiler bu dönemde gelişiyor. Bu da ticaretin hızlı bir şekilde uluslararası düzeyde genişlemesini sağlıyor ve bu ulaşım teknolojileri önemli oluyor.

Üçüncü teknolojik devrim 1900'lerde, yani 20. yüzyıl başlarında yaşanan teknolojik devrim. Burada da öncü teknolojiler ve sektörler elektrik; elektrik artık enerji kaynağı olarak kullanılmaya başlanıyor ve makinelerde artık su buharı yerine elektrik kullanılıyor. İçten yanmalı motor, bugün otomobillerde kullandığımız motor, o dönemde gelişiyor ve kitlesel üretime başlanıyor. Bu da aslında kentleşmeyi bile etkileyen önemli bir dönüşüm sağlıyor. Yeni kimyasallar üretilmeye başlanıyor, sentetik kimyasallar bu dönemde üretilmeye başlanıyor.

Dördüncü teknolojik devrim İkinci Dünya Savaşı sonrası özellikle elektronik ve petrokimya temelinde olan bir devrim. O da yeni sektörlerin oluşmasını sağlıyor. Bu son teknolojik devrimlerin tanımlanmasında biraz farklar var, ama buradaki daha detaylı olduğu için bu Şekil 1'de özetlenen sınıflamayı tercih ettim

Beşinci teknolojik devrim, 1990'larda başlayan, özellikle yazılım temelinde gerçekleşen dönüşüm. Network'ler, internet, artık hayatımızın her alanında, yer alıyor. Son olarak da 2020'lerden itibaren, özellikle son birkaç yıldır yine günlük hayatımıza girmeye başlayan yapay zekâ. Yapay zekâ aslında 1980'lerde de vardı, ama gelişmemişti o zaman. Son birkaç yıldır olağanüstü gelişmeye başladı yapay zekâ. Nesnelerin interneti, robotlar, drone'lar, bu gibi teknolojiler gelişmeye başladı. Bu teknolojilerin de altıncı teknolojik devrimi oluşturduğunu söyleyenler var.

Bu teknolojik devrimler ülkelerin büyümesini de etkiliyor tabii. Ama nasıl etkiliyor, herkes eşit mi etkileniyor? Eşit etkilenmiyor. Yine Sanayi Devriminden sonra ülkelerin gelişmesine baktığımız zaman, dünya ekonomisinde eşitsiz ve bileşik gelişme eği-

limi olduğunu görüyoruz. Buna hem eşitsiz diyoruz, hem bileşik. Niçin bileşik? Çünkü Sanayi Devriminden sonra özellikle uluslararası ticaretin artması sonucu bütün dünya ülkeleri birbirleriyle ilişki halinde. Aslında bir dünya ekonomisi kuruldu, bir işbölümü var ve bütün ülkeler bu işbölümü içinde bir yer elde ediyor. Diyelim ki, belli ülkeler belli ürünler üretiyor; bu ürünleri ihraç ederek diğer ülkelerle etkileşiyor, onun karşılığında da farklı ürünleri ithal ediyor. Bu işbölümü sonucu, bir ülkenin gelişmesini analiz ederken, diğer ülkelerden bağımsız analiz etmemiz mümkün değil. Bu anlamda bir bileşik gelişme var, yani bir ülkenin gelişmesi başka bir ülkenin nasıl geliştiğine de bağlı. Bu etkileşimi görmemiz gerekiyor.

Fakat bu işbölümü eşitler arasındaki bir işbölümü değil, eşitsizlik üreten bir işbölümü aslında. Yani uluslararası işbölümü, birbirine benzeyen, eşit olan ülkeler arasındaki bir işbölümü değil; birbirine benzemeyen farklı ülkeler arasındaki işbölümü ve işbölümünde nasıl rol aldığınız sizin daha sonra nasıl gelişeceğinizi de belirliyor ve eşitsizliği artıran bir işbölümü.

Ülkelerin uluslararası işbölümündeki konumunu ne belirliyor? O ülkenin sanayi yapısı belirliyor. Sanayi yapınız, teknolojik yapınız neyse, ona uygun bir şekilde uluslararası işbölümünde yer ediniyorsunuz. Şekil 1'de özetlenen altı teknolojik devrim var. Teknolojik devrimlerin neresinde yer alıyorsanız, işbölümünüzü de o belirliyor. Hangi dalgada yer alıyorsanız, sizin konumunuzu o belirliyor. Teknoloji de sürekli değiştiği için, sürekli teknolojik devrimler olduğu için de ülkelerin uluslararası işbölümündeki konumu zaman içinde değişebilir. Kolay değil, ama bunu değiştirebilen ülkeler de var.

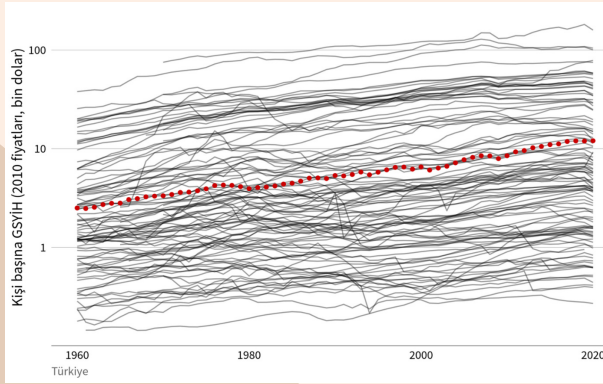
Bir ülkenin bu uluslararası işbölümündeki konumunu gösterebilmek için dış ticaret verilerine bakmanız mümkün. Özellikle ihracatın yapısı bu konuda bilgi verebilir. Burada ben de dış ticaret verileri kullanarak, Türkiye'nin uluslararası işbölümündeki konumu nasıl değişti, 1960 sonrası için bakacağım ve bunu bir-iki ülkeyle karşılaştıracam.

Burada ürünleri dört ana gruba ayırdım, teknolojik devrimlere biraz karşılık gelecek şekilde. Birinci ana grup tarım ve gıda. Bunu sanayi öncesi bir ürün

grubu sayabiliriz aslında. Yani sıfırıncı teknolojik devrim diyelim ona. Birinci teknolojik devrimin tekstilde olduğunu söylemişim. O yüzden de ikinci ana ürün grubum tekstil ve hazır giyim. O birinci teknolojik devrimi temsil ediyor; yani 18. yüzyıl sonlarını, 1780'leri temsil ediyor. Üçüncü ürün grubu makine ve ulaşım araçları. Bu da ikinci ve üçüncü teknolojik devrimlere tekabül ediyor. Son olarak da elektrik ve elektronik ürünler grubunu tanımladım. Bu da dört ve kısmen beşinci teknolojik devrimlere tekabül ediyor. Altıncı teknolojik devrimle ilgili ürün bulmak zor; çünkü altıncı teknolojik devrimdeki ürünler daha çok yazılıma dayalı olduğu için, ürün bazında bir dış ticaret de söz konusu değil ve zaten çok yeni olduğu için de uluslararası ticaret verilerinde onları gözlemek daha zor.

Türkiye'nin sanayi yapısındaki değişimi göstermeden önce, Türkiye'nin 1960'tan sonra dünya ekonomisindeki konumunu göstermek istiyorum.

Şekil 2. Türkiye'nin Büyüme Performansı

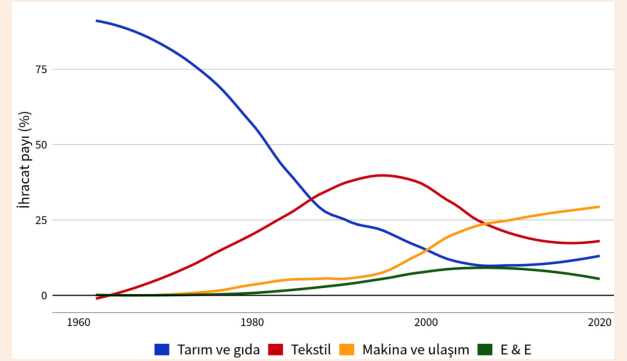

Kaynak: World Bank, World Development Indicators

Şekil 2'de her bir çizgi bir ülkeyi temsil ediyor. Yatay ekseninde zaman var, düşey ekseninde kişi başına milli gelir. Türkiye de ortada gördüğünüz kırmızı çizgi. Gördüğünüz gibi -Türkiye'nin en istikrarlı verisi bu galiba- Türkiye, 1960'tan günümüze kişi başına milli gelir açısından dünyanın ortasında yer almış ve bu konum değişmiyor; ne artıyor, ne azalıyor. Bu konumunu değiştiren ülkeler var. Mesela Kore en başarılı ülkelerden bir tanesi, belki en başarılısı. 1960'larda Kore'deki kişi başına milli gelir Türkiye'nin yarısıyken, günümüzde Türkiye'nin iki

katına kadar çıkmış bir ülke. Çin, son 20 yılda çok başarılı bir ülke. Hindistan, son 10 yıldır başarılı bir ülke. Yani bu konumunu hızlı değiştiren bir grup ülke var. Konumu daha da kötüye giden ülkeler de var; özellikle Afrika'daki ülkelerin büyük bir kısmının konumu daha da geriye gitmiş. Ama dediğim gibi, Türkiye çok istikrarlı, hep ortalarda kalmış; yani ne gelişmiş ülkelere yetişmiş, ne de onlardan uzaklaşmış. Bunu nasıl sağlamış; sanayideki yapısal dönüşümle sağlamış. Yani Türkiye'de 60'lardan sonraki sanayideki yapısal dönüşüm gelişmiş ülkeleri yakalayacak düzeyde değil, o kadar hızlı değil; ama geriye gitmesini engelleyecek kadar da bir dönüşüm sağlamış.

Şekil 3. Türkiye'nin Uluslararası İşbölümündeki Konumu (İhracatın Bileşimi)

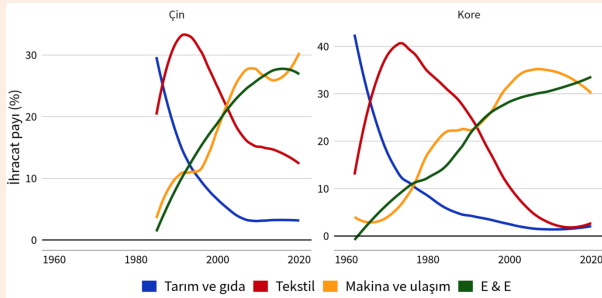
Kaynak: CEPİI verilerinden hesaplanmıştır.

Şekil 3'de yukarıda bahsettiğim dört ürün grubunu görüyoruz. Mavi çizgi tarım ve gıda ürünleri; yani teknolojik devrimler öncesi, Sanayi Devrimi öncesi ürünler. 1960'larda Türkiye'nin temel ihracat ürünü tarımsal ürünler ve gıda ürünleri. 70'lerde tekstilin payının arttığını görüyoruz. Kırmızı olan tekstil. Özellikle 80'lerde tekstil ihracatındaki artış sonucu 80'lerin sonlarından itibaren tekstil tarımsal ürünleri geçiyor. Yani Türkiye, 80'lerin sonlarında, birinci teknolojik devrimin ürünü olan tekstil ve hazır giyim temelinde uluslararası ekonomiyi bütünleşiyor. 80'lerde ve 90'larda uluslararası işbölümündeki konumumuz birinci teknolojik devrimin ürünlerini üretmek. 90'ların sonlarından itibaren ikinci ve üçüncü teknolojik devrimlerin ürünü olan makine ve ulaşım

araçlarının payının arttığını görüyoruz, bu ürünler 2000'lerden sonra en büyük ihracat ürünü oluyor ve günümüzde de bu konumunu koruyor. Günümüz dünya ekonomisinde bizim ikinci ve üçüncü teknolojik devrimin ürünlerinde uzmanlaşmış bir yapımız var. İkinci ve üçüncü teknolojik devrim derken 1850'ler ve 1900'lerin teknoloji ve ürünlerinden bahsediyoruz.

En alttaki yeşil olan elektrik ve elektronik ürünleri. Bu da dördüncü ve kısmen beşinci teknolojik devrimi temsil ediyor. Bu ürünlerin payı 2000'lerde artıyor, ama ondan sonra düşmeye başlıyor. Yani elektrik ve elektronik ürünlerin payının zamanla artması gerekirken, dördüncü ve beşinci teknolojik devrimlerin ürünlerine geçişi sağlayamadık ve bu dönüşümün sağlanamaması Türkiye'nin uzun dönemli ekonomik gelişmesi açısından en önemli kısıtlardan bir tanesi.

Şekil 4. Çin ve Kore'de İhracatın Bileşimi

Kaynak: CEPII verilerinden hesaplanmıştır.

Diğer ülkelere hızlıca bakarsak, Şekil 4'de Çin ve Kore verileri bulunuyor. Çin'in 80 öncesi verisi olmadığı için o kısım yok. Kore'nin de verisi 60'lardan itibaren başlıyor.

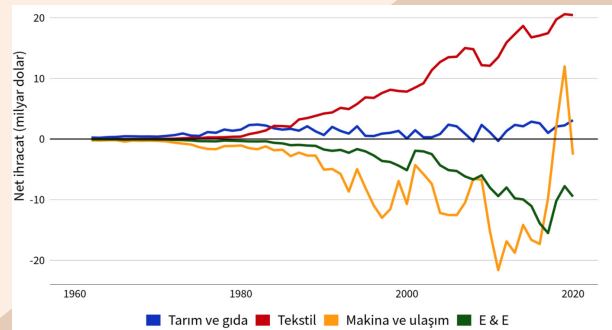
60'larda Kore de tarımsal ürünlerde uzmanlaşmıştı, ama kırmızı çizgiyle gösterilen tekstilin payı 60'larda artıyor ve 70'lerde ön plana çıkıyor. Ama 80'lerde özellikle makine ve ulaşım araçlarıyla elektrik ve elektroniğin payı artıyor ve günümüzde Kore'nin en önemli ihracat ürünleri makine, ulaşım araçları ve elektrik-elektronik oluyor. Yani Kore de Türkiye'ye benzer bir gelişim sağlamış. Kore ile Türkiye arasındaki temel fark ne? Kore, bu dönüşümü Türkiye'den 20 yıl önce yapmış ve özellikle 2000 sonrası dö-

nemde elektrik ve elektroniğin payını hızlıca artırmış. Türkiye'nin en başarısız olduğu alan, ama Kore o alanda çok başarılı. Bu yapısal dönüşüm sayesinde Kore, bütün bu dönem boyunca dünyada en hızlı büyüyen ülkelerden bir tanesi. Türkiye kısmen ve çok yavaş yapısal dönüşümü sağladığı için, gelişmiş ülkeleri yakalayamamış; ama çok da geriye düşmemiş.

Çin'e bakarsak, Çin de 1980'lerde yine tarımsal ürünler ihraç eden bir ülke, yani uluslararası işbölümündeki konumu Sanayi Devrimi öncesi; ama aynı Kore'ye benzer bir şekilde ve Kore'den daha hızlı bir şekilde bu yapısal dönüşümü sağlamış. Daha sonra tekstil, daha sonra ulaşım araçları ve elektrik ve elektroniğin payı artıyor. Günümüze geldiğimizde, Çin, dünya ekonomisinde elektrik ve elektronik ürünler, ulaşım araçları ve makine ihracatıyla uzmanlaşmış bir konuma ulaşmış durumda. Yani bu yapısal dönüşümü hızlı sağlayan ve yeni teknolojik devrimlere adapte olabilen ülkeler hızlı büyümüşler, Türkiye gibi bunu yapamayanlar bu hızlı büyümeyi gerçekleştirememiş durumdadır.

Burada bir konuya daha değinmek gerekli: günümüzde Türkiye'nin en önemli ihracat ürünü makine ve ulaşım araçları; ama Oktay hoca ilk sunumunda bahsetmişti; bir ürünü ihraç ederken, aslında aynı ürünü ithal de edebilirsiniz. O yüzden net ihracata (ihracat eksi ithalat) bakmak gerekli.

Şekil 5. Türkiye'nin Net İhracatı

Kaynak: CEPII verilerinden hesaplanmıştır.

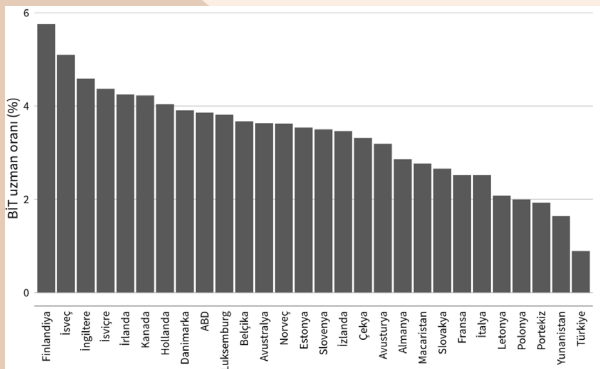
Şekil 5'de Türkiye'nin dört ana ürün grubu bazında net ihracatını görüyoruz. En üstteki çizgi, kırmızı çizgi tekstil. Son birkaç yıldır tekstildeki net ihracat 20 milyar dolar düzeyinde; tekstil ihracatı, tekstil itha-

latından 20 milyar dolar fazla. Diğer ürün gruplarına bakarsak, tarım ve gıda ürünleri sifıra yakın, diğerleri negatif. Sadece makine ve ulaşım araçları pandemi zamanında net ihracatçı olmuştu, o da istisnai bir yıl. Günümüz Türkiye'sinde döviz kazandıran tek ürün grubu tekstil. Makine ve ulaşım araçlarının ihracat payı yüksek, ama ithalat payı da yüksek olduğu için net ihracatı bütün dönem boyunca negatif olmuş.

"Kore'de durum nasıl?" dersek, tabii ki tam tersi. 80'lerde Kore tekstilde net ihracatçıydı, ama daha sonra tekstil önemini kaybetti, makine ve ulaşım araçları ve elektrik ve elektronik ürünler önem kazandı. Mesela elektrik ve elektronik ürünlerde Kore'nin son yıllardaki net ihracatı 80 milyar dolar, yani o sektörün ihracatı ithalattan 80 milyar dolar daha fazla. Bu da Kore'deki dönüşümün Türkiye'den ne kadar farklı olduğunu gösteriyor.

Bu, "Nereden geldik?" kısmı. Peki, nereye gidiyoruz? Gideceğimiz yönün ne olması gerekli? Beşinci ve altıncı teknolojik devrimler daha çok yazılımla ilgiliyse, elektronikle ilgiliyse, bilişim ve iletişim teknolojileriyle ilgiliyse ona bakmamız gerekli. Oradaki payımızın çok düşük olduğunu görmüştük zaten. Hatta son yıllarda elektrik ve elektronikte artacağına düşen bir payımız vardı.

Şekil 6. Toplam İstihdamda Bilişim ve İletişim Teknolojileri Uzmanı Payı, 2018

Kaynak: OECD, Science and Technology Indicators

Şekil 6'da OECD ülkelerinde toplam istihdam için bilişim ve iletişim teknolojisi uzmanlarının oranı görülüyor. En düşük oran Türkiye'de. Türkiye'deki

bilişim ve iletişim uzmanlarının oranı Yunanistan'ın bile yarısı düzeyinde. Şayet bilişim ve iletişim uzmanınız yoksa tabii ki bu sektörlerde uzmanlaşmanız mümkün değil. Bu da önümüzdeki kısa ve orta dönemde, diyelim ki 5-10 yıllık dönemde bu sektörlerde çok da varlık gösteremeyeceğimizin bir kanıtı. Bu yönde bir varlık göstereceksek, hem sanayi yapısını, hem eğitim yapısını köklü ve çok hızlı bir şekilde dönüştürmemiz gerekiyor. Çünkü zaten bu alanlarda uzmanlaşan ülkeler olduğu için, kapılmış bir alana daha sonradan girmeniz daha da zor.

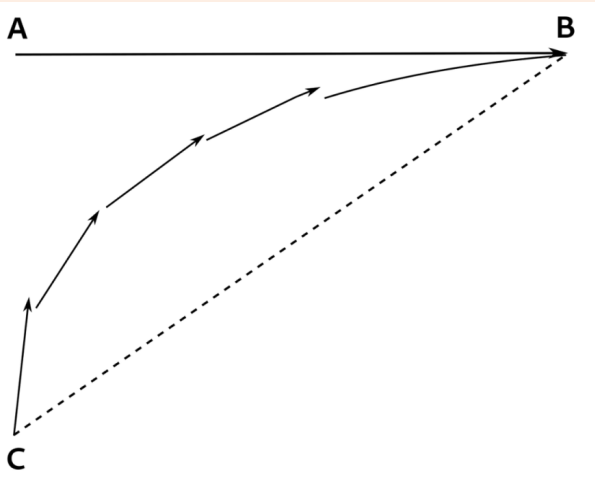
Peki, Türkiye nereye gidebilir? Hiçbir şey yapmazsak mevcut haliyle devam eder, yani Türkiye sürekli izleyici konumda olup ortaldaki konumunu devam ettirebilir ya da konumu daha da kötüleşebilir. Türkiye'nin konumunu değiştirebilmesi için, sanayi ve teknoloji politikaları uygulaması gerekli. Hangi sanayi ve teknoloji politikaları? Sanayi ve teknoloji politikalarının ne olması gerektiğine de bakmak gerekiyor. Burada tanım yaparsak, sanayi ve teknoloji politikalarıyla ekonomik büyüme hızını ve ekonominin teknolojik yapısını dönüştürmeye yönelik kamu politikalarını anlıyorum. Burada iki faktör önemli; bir tanesi büyüme hızını artıran politikalar, ikincisi ise ekonominin teknolojik yapısını dönüştüren politikalar. Yani hangi yönde değiştiğiniz de önemli, teknolojik değişim hızı kadar yönü de önemli. Hangi yönde gelişeceğiniz, Türkiye'de son derece ihmal edilen bir konu aslında.

Bu sanayi ve teknoloji politikalarına ilişkin olarak Ziya Öniş ve Fikret Şenses hocaların devlete ilişkin bir ayrımı vardı, onu kullanabiliriz. Devletleri ikiye ayırıyorlar; reaktif pasif devletler ve proaktif devletler şeklinde. Reaktif pasif devletler, teknolojik değişim sürecinde pasif kalan devletler; yani bu sürece adapte olmaya çalışan, herhangi bir yerde sorun çıktığı zaman bu sorunu çözmeye çalışan devletler. Bu devletler politikasızlık, sistemsizlik ve süreksizlikle malul devletler ve hep kısa dönemli tedbirler almaya çalışıyorlar. Türkiye maalesef çok uzun bir dönemdir bu kategoride sayılabilir. İkinci grup devletler de proaktif devletler; teknolojik değişim sürecini izleyip, teknolojik değişimin yönünü anlayıp ona uygun politikalar geliştiren devletler; yani gelecekte ulaşmak istedikleri konumu belirleyip o

konuma nasıl ulaşacağını belirleyen, ona yönelik stratejiler geliştiren ve uzun dönemli politikalar uygulayan devletler. Kore gibi, Çin gibi, bu dönüşümü sağlayan devletler proaktif devletlere örnek olarak verilebilir. Bu devletlerin izlediği ya da izlemediği sanayi ve teknoloji politikaları da benzer.

Reaktif devletler reaktif pasif sanayi politikaları izliyorlar, yani düşük maliyet temelinde rekabetçi olmaya çalışıyorlar. Düşük rekabet deyince de en önemli maliyet unsuru işgücüne yapılan ödemeler olduğu için, pasif sanayi politikası uygulayan ülkeler ücretleri düşürerek rekabetçi olmaya çalışıyorlar ve bu da bir kısır döngüye yol açıyor tabii. Yani ücretleri düşürüyorsunuz, işgücünün niteliği düşüyor. Niteliksiz işgüçle üretken olmanız mümkün değil. Sürekli işgücü maliyetini baskılayarak, ücretleri baskılayarak ayakta kalmaya çalışıyor bu ülkeler ve sanayi yapıları da izleyici oluyor. Proaktif sanayi politikası izleyen ülkelerse üretkenlik ve yenilik temelinde rekabetçi olmaya çalışıyorlar. Üretkenliği artırmak için, yenilikçi olmak için temel koşul işgücünün nitelikli olması. İşgücünün niteliğini artırmanız gerekiyor. İşgücünün niteliğini artırmak için de aslında ücretleri artırmanız gerekli. Düşük ücretle nitelikli bir işgücü olması, yetiştirilmesi mümkün değil.

Şekil 7. Takip Eğrisi

Kaynak: Dobb, Maurice (1967), Capitalism, Development and Planning, New York: New World Paperbacks, s. 88

Proaktif politikaların temel özelliğinin hedefe yönelik olduğunu söylemek gerekiyor. Şekil 7 Maurice Dobb'un, "Kapitalizm, Kalkınma ve Planlama" başlıklı yıllar önce yayınlanmış kitabından alındı. Bu şekilde sahibini yakalamaya çalışan bir köpeğin izleyeceği yol tarif ediliyor ("takip eğrisi" denilmesinin nedeni bu). C noktasında bir köpek var, sahibi de A noktasında. A noktasındaki sahibi bisikletle B noktasına doğru gidiyor. Köpek, sahibini nasıl yakalamaya çalışır? Sahibine bakar ve sürekli sahibine doğru koşar. O zaman köpeğin izleyeceği yörünge, kesikli oklarla gösterdiğimiz uzun yörünge olur. Ama köpek, sahibinin sağa doğru gittiğini düşünse, o zaman doğrudan C noktasından B noktasına doğru gider ve sahibini yakalayabilirdi. Ama o bilgiye sahip olmadığı için, sürekli olarak gördüğü noktaya doğru gittiği için daha uzun bir yol izler ve sahibine belki hiçbir zaman yetişemez. İşte, sanayi politikaları da aslında bu örneğimizin aynısı. Diyelim ki, bir ülkenin teknolojik yapısı C noktasında duruyor, mevcut durumda gelişmiş ülkeler A noktasında duruyor; gelişmiş ülkenin A noktasındaki yapısını yakalamaya çalışırsanız, bu kesikli çizgiyle devam edersiniz. Çünkü gelişmiş ülkeler aslında A noktasından B noktasına doğru gitmekte, yeni teknolojiler geliştirmeye devam etmektedir. Bu nedenle sanayi politikası hedefi tespit etmeli, teknolojiler hangi yönde değişiyor, onu belirleyip o yönde dönüşümü sağlamalı. Bu örnekte bisikletli kişinin patikası belli, ama teknolojik gelişme açısından B noktasının nerede olduğu da çok belli değil; çünkü B noktası aslında bugün uygulanacak olan politikalarla belirlenen bir şey, yani B noktası da oluşturulan bir konum. Bu nedenle nasıl bir gelecek oluşturmak istiyorsanız onu belirleyip o hedefe doğru gitmeniz gerekiyor.

Proaktif sanayi politikaları, daha önce bahsettiğim yenilik, yaygın eğitim, yatırım ve yapısal dönüşüm alanlarında tutarlı politikalar geliştirmesini gerektiriyor. Bu politikaların araçları ne olabilir? Süre de azaldığı için biraz hızlı anlatacağım. Soru-cevap kısmında belki daha detaylı konuşabiliriz. Proaktif sanayi politikası uygulanması için birinci koşul, önceliklerin belirlenmesi. Yani Türkiye'de böyle bir politika uygulayacaksak, Türkiye'nin öncelikleri ne,

Türkiye 20 sene sonra hangi noktada olacak, hangi teknolojilerde uzmanlaşacak, hangi sektörlerde uzmanlaşacak, bunu belirlememiz gerekiyor, bunu oluşturmamız gerekiyor. Tabii, Ar-Ge destekleri önemli. Mevcut durumda da Ar-Ge destekleri var fakat Ar-Ge destekleri arz yönlü politikalar, hangi yöne gideceğinizi belirlemiyor. Bu yüzden, hangi yöne gideceğinizi belirleyen politikalar gerekli. Bu anlamda talep yönlü politikalar önemli, çünkü talep yönlü politikalar hangi yöne gideceğinizi belirleyen politikalar. Şu anda Türkiye’de hemen hemen hiç olmayan bir uygulama. Son olarak kamu girişimciliği önemli, çünkü özel sektörün böyle bir dönüşüm yapması gerçekçi değil. Yine Oktay hoca galiba bahsetmişti sunuşunda; özel sektör mevcut durumda hangi alan kârlıysa ona yatırım yapar, inşaat kârlıysa inşaata yatırım yapar, arsa almak daha kârlıysa arsa alır, tekstil daha kârlıysa tekstile yatırım yapar. Çünkü Türkiye’de ücretler düşük, tekstil daha kârlı olabilir; ama sizin ulaşmak istediğiniz noktadaki konum farklıysa, bunu özel sektörün bu anlamda tek başına yapması mümkün değil. Teşvikler de verseniz yeterli olmayabilir. O yüzden, kamu girişimciliği de bu alanda gitmek istediğiniz noktaya ulaşmak açısından önemli olabilir. Madem üniversiteden geldim, son olarak açık bilim konusuna da değineyim. Bizim açımızdan da önemli, ama

kalkınma açısından da çok önemli. Artık dünyanın gittiği nokta bu, açık bilim; yani tüm toplumun katkıda bulunduğu bir yenilik sürecinden bahsediyoruz. Bu alanda da çalışılması gerekiyor. Açık kaynak kodlu yazılımlar, açık bilim çok önemli. Maalesef, Türkiye’nin bu alanlardaki konumu çok iyi değil.

Hep teknolojik gelişmenin yönünden bahsettim, ama burada teknolojik gelişmenin deterministik bir süreç olmadığını tekrar vurgulamam gerekli. Teknoloji ile de şu yönde gelişecek diye bir şey yok. Teknolojik gelişmenin yönünü biz belirliyoruz. Her zaman teknolojik değişme daha ileri teknoloji, daha yüksek teknolojiye dönüşmüyor. Yine son yıllarda şey çok gelişti, özellikle Türkiye’de de görüyoruz; yazılım sektörü, yazılıma dayalı hizmetler çok gelişti. Ama yazılıma dayalı hizmetler gelişirken, en iptidai yöntemlerle de bir ürünü bir yerden bir yere götürmeye çalışıyoruz. Bir yanda en ileri yazılım teknolojisi kullanılırken, aslında o yazılım teknolojisinin kullandığı ürünleri bir yerden bir yere motosikletli kuryelerle götürürken en iptidai ve en kötü çalışma koşullarını yeniden yeniden üretebiliyoruz. Bu yüzden teknolojik gelişmenin yönü deterministik değil, onu da biz kendimiz belirleyebiliriz. Sanayi ve teknoloji politikaları gelişmenin yönünü belirleme açısından önemli deyip burada sözlerimi bitireyim. Dinlediğiniz için teşekkür ederim.

SANAYİ POLİTİKASI TEORİSİNDE YENİ AÇILIMLAR

Dr. Anıl ABA

Merhabalar, hoş geldiniz. Ana akım literatürde sanayi politikasına, yani aktif sanayi politikasına yer yok teoride. Aktif sanayi politikası teoriyle pek uzlaştıramıyorum. Literatürde öne çıkan modellere baktığımızda ağırlıklı olarak mukayeseli üstünlüğe dayalı modeller var. Çok detayına girmeyeceğim, ama mukayeseli üstünlüğe göre bir ülke uzmanlaşacağı alanı, sektörü, sanayiye seçer, öyle de ticaret yapar. İşte meşhur Heckscher-Ohlin-Samuelson modeli diye geçer. Aslında bomboş bir model. Yani pratikte aşağı yukarı hiçbir karşılığı olmayan, onlarca yayın tarafından tersinin doğru olduğu gösterilen, diktatörlüğümde yasaklamayı düşündüğüm, öğretenleri de içeri almayı düşündüğüm bir model. Heckscher-Ohlin, HOS modeli. Dediğim gibi, “Bir ülkede sanayiye ilişkin spesifik bir politika yapılmaz, yapılmamalı, serbest piyasa koşulları bunu belirler” gibi bir yaklaşım esastır. Bu da kaynakların bolluğuna göre şekillenir; hangi kaynak sizde bolsa o kaynağı kullanan sektörde uzmanlaşırsınız ve diğer ülkelerle ticaret yaparsınız. Burada model size politikayı dayatır. Dolayısıyla bakanlığa falan, politika üretmesi açısından, gerek yoktur.

Tabii, pratikte de bunun kontra örnekleri sayısız. En bilinenlerden biri Japonya. 1950’lerde Japonya bir sanayi atılımı, bir kalkınma sürecine girmeye niyet ettiğinde, Amerikalılar diyor ki bunlara, “Yahu, siz yapmayın, etmeyin, sanayiyle falan uğraşmayın; sizin mukayeseli üstünlüğünüz sanayide değil, katma değeri yüksek olan otomobil gibi ürünlerde değil, kimonoda, tekstil sektöründe, ipek falan, o tarz şeylerle siz uğraşın, ötekini bize bırakın, yani Ford, Chevrolet vesaire, biz yapalım”. Tabii, olay tamamen kendi ekonomisini, kendi çıkarını meşrulaştıracak şekilde teorize ediliyor. Bereket ki Japonya bunları dinlemiyor ve Toyota’yı kuruyor. İlk başta çok uzun yıllar zarar ediyor Toyota, çok kötü otomobiller yapıyor. O kadar ki, Amerikalılar dalga geçiyor: “Bak, dedik size, bizi dinlemediniz, tekerlekli kül tablosu ayarında bir otomobil çıkardınız ortaya”

falan diye. Hakikaten çok kötü otomobiller. Bazısı çok arıza yapıyor; bazı modelleri geri çekmek, toplamak zorunda kalıyorlar, çok büyük zararlar yazıyor. Yanlış hatırlamıyorsam 17 sene boyunca Toyota zarar ediyor. Ama nedir; işte, yaparak öğrenme diye bir şey var; üstüne düşüyor ve bugün Toyota dünyanın bir numaralı otomobili. Yani iyi ki Heckscher-Ohlin modeline uygun bir politika gütmemiş Japonya ve Amerikalıları dinlemiş. Onların dediğini yapma, yaptığını yap deriz.

Bütün bu ülkeler, kalkınmış bütün ülkeler aslında korumacı politikalarla kalkındılar. Şimdi bize, kalkınmaya ihtiyacı olan, sanayileşmeye ihtiyacı olan ülkelere, “Politika yok” diyorlar, “Politika yapmayın, iş bölümünde hangi rol size düşüyorsa onu takip edin.” Bunların dayattığı anlayışta devletin tek rolü, mülkiyet haklarını korumak, hak-hukuk ve piyasa başarısızlığı olduğu durumlarda müdahale etmek. Devlet bununla kısıtlı olmalı, bunun ötesinde politika üretmeye gerek yok.

Fakat gelinen noktada, son 15-20 yılda artık pek çok iktisatçı, düşünür, proaktif sanayi politikasını savunmaya başladı. Ana akımdan bile ya da ana akıma daha yakın, Stiglitz gibi, Dani Rodrik gibi iktisatçılar, Warren gibi siyasetçiler bunu savunuyorlar. Sol ya da sağ fark etmiyor. Marco Rubio bile bunu savunuyordu Amerika Birleşik Devletleri’nde. Daha zaten heterodoksinin içinde olan Ha-Joon Chang zaten yıllardır bunu savunuyor. Son zamanlarda yıldızı çok yükselen Mariana Mazzucato, Giovanni Dosi, yıllardır proaktif sanayileşme politikasını savunanlar arasında. Bunları listeleyip okumanızı çok tavsiye ederim.

Ülkeler de artık o pasif tutumdan yavaş yavaş uzaklaşıyorlar, uzaklaştılar hatta. Avrupa Birliği’nde Almanya, çok planlı, stratejik bir şekilde sanayi politikası yapıyor. Asya’da pek çok ülke bunu yapıyor. Latin Amerika ülkelerinin önemli bir kısmı, Körfez ülkeleri, yoksulluk tuzağında olan Sahra Altı Afrika

lkeleri bugün proaktif politikayla sanayileşmenin ve kalkınmanın peşinde.

Sanayi politikalarının trendine bakarsak; yani kaç tane ülkede hangi sayıda politika uygulanmış, yıllara göre sıralanmış. Bugün bilinçli, planlı-programlı sanayi politikalarının sayısı 1500'lere kadar varmış. O yüzden, özellikle son krizden sonra o pasiflik yıkıldı ve bütün ülkeler; gelişmiş, gelişmemiş, orta gelirli, her ülke bu politikaları uyguluyor.

Ne çeşit politikalar bunlar?

Genelde yüksek gelirli ülkeleri burada sıralamış Rodrik. Devletten alınan krediler, devlet bankalarından düşük faizli, teşvikli alınan krediler, diğerk finansal ödüller, proje bazlı teşvikler; bizimkilerin yaptığı geçiş garantili, yolcu garantili, hasta garantili girişimler vesaire. Bunlar politikaların parçaları. Doğrusu, yanlışı, nasıl kullanıldığı, kimlere verildiği vesaire ayrıca tartışılır; ama daha çok bu şekilde kullanılıyor.

Biçimden ziyade sektörlere baktığımız zaman, nükleer reaktörler, makine ve parçaları, en çok politika yapılan sektörler. Yine en tepede mineral yakıt ve ürünler, elektrik ekipmanları, uçak/ havacılık, uzay sanayii ve parçaları yer alıyor; bunlar en çok politika gören sektörler olarak sıralanıyor.

Ben de son 8-10 yıldaki bu konuyla, sanayi politikasıyla ilgili yazılmış makalelerin şöyle bir derlemesini yaptım ve ön plana çıkan, son zamanlarda daha çok tartışılan, konuşulan, üzerine çalışılan belli başlı birkaç başlık belirledim. Onları kısaca özetleyeceğim. Yani madem bu kadar popülerliği arttı sanayi politikasının, neleri konuşuyor literatür, akademi, neleri tartışıyor ve ne gibi zorluklarla karşılaşıyor, onlara değineceğim.

Bunlardan birincisi, **belirsizlik altında taahhüt**. Hepiniz biliyorsunuz, sanayi yatırımı demek, çok büyük bir ilk yatırım demek. Yüzlerce milyon dolar, 100 milyon dolarlık, 500 milyon dolarlık, milyar dolarlık batık maliyet. Yani o ilk yatırım çok büyük bir yatırım oluyor genelde ve bunun geri dönüşü de çok kolay olmuyor. Fakat müthiş bir belirsizlik var geleceğe yönelik. Keynes ne der; temel belirsizlik. Geleceği öngörmek, tahmin etmek pek mümkün

değildir. Böyle yatırımlar yapılıyor, bu kadar büyük ve geri dönüşü de olmayan; ama gelecekteki böyle ufak tefek bir sorun, diyelim savaş çıktı, bir şey oldu, o bütün yatırımı boşa çıkartabiliyor. İlla savaşta da gerek yok.

Çok güzel örnekleri var bunun. Mesela Sony 1970'lerin sonunda Betamax'ı icat ediyor, 80'lerde yayılıyor bu, çok büyük yatırımlar yapıyor; kasetlerin, videoçaların üretimi, tasarımı, fabrikaları, şusu busu, dağıtım ağı kuruyor. İki sene sonra, JVC, VHS ile geliyor; daha uzun kaydedebilen, daha yüksek kaliteli bir kaset ve Sony'nin o büyük yatırımları, Betamax'a yaptığı büyük yatırımlar boşa çıkıyor. Sony iflas noktasına geliyor. Yani Sony gibi bir dünya devi, bu belirsizlikten kaynaklanan bir nedenle batmak üzereydi... Bir yatırım yapıyorsunuz, ama onun getirisini toplayabilecek misiniz? Düşünün, iki senede bile, yani bırakın 20 seneyi, iki senede bile işler tersine dönebiliyor. Çünkü bu yatırımlar çok sınır teknoloji. Bir retim tesisi kurarsanız, sınır, yeni teknolojiyle kurmalısınız, ki 20 sene onu kullanacaksınız. Bu da, haliyle, pahalı bir şey. Peki, bu belirsizlikleri nasıl yönetiriz?

Sistem belirsizliği istemiyor. Sistem, böyle serbest piyasa, arz-talep çalkalansın, fiyat insin-çıkısın falan, bunu istemiyor; aslında gayet öngörülebilir bir şey olsun istiyor. Kapitalist, geleceği öngörmek ister, bilmek ister; esnek piyasalar, bizim tahtada anlattığımız gibi olsun istemiyor. O yüzden zaten bu para kuralları, Friedman'ın sürekli yüzde 3 büyüsün para arzı anlayışı. Hani bir sene yüzde 80 enflasyon, ertesine sene yüzde 20 enflasyon falan, bunlar hep belirsizlik ve problem. Aksine, sistemin, kapitalistin istediği, stabilite, istikrar, ona yönelik politika ve düzenlemeler yapılıyor, yapılması gerekiyor.

Belirsizliği azaltmaya yönelik klasik yöntemler şunlar:

Rakipleri azaltma. Sony, JVC ile kartel kurabilirdi ya da kendine dahil edebilirdi, dolayısıyla o rakibi ekarte edebilirdi. Ya da yıkıcı fiyatlandırmayla yok edebilirdi. nce ölçekten de yararlanıp, fiyatları maliyetin de altına indirip, rakipleri saf dışı edip yoluna öyle devam edebilirdi. O zaman VHS çıkmayabilirdi. Ya da JVC ile anlaşıp tekel gibi davranabilirdi, bu şekilde ortak hareket edebilirdi. Tedarikçile-

ri kontrol edebilirdi. Talebi garanti altına alabilirdi, Betamax satışlarını... Mesela Microsoft'un yöntemi oydu. Microsoft, devletle iş yaparak bunu gerçekleştirdi. Yani Bill Gates'in zenginliği, her süper zengin zenginliğinde olduğu gibi, devlet ihaleleriyle oldu. Bütün okulların bilgisayar laboratuvarlarına Microsoft Windows kurdurma ihaleleri olarak, talebi garanti altına alarak bunu sağladı. O vakitten sonra yok Linux, yok başka bir şeyler çıksa da, sen zaten satışını yapıyorsun.

Talebi garanti eden politikalarından bir diğeri, klasik olmayan yöntemlerden biri, bildiğiniz bebek endüstri, yavru sanayi. Bir sektörü seçiyorsunuz, bir şirketi, bir grubu seçiyorsunuz ve onu bir müddet koruyorsunuz. Büyüyene kadar. Belli bir yaşa gelene kadar. Toyota mesela. 17 sene boyunca zarar eden bir şirket, kapitalist sistem içinde, serbest piyasa koşullarında batır, iflas eder ve silinirdi. Ama... Ha-Joon Chang'ın verdiği örnek çok yerindedir: 8 yaşındaki çocuğu serbest piyasaya salarsanız, ayak kabı boyacısı olur en fazla; ama 8 yaşındaki çocuğu cebinizden teşvik vererek, para vererek okutursanız eğer; size hiçbir faydası yok, hep zarar çocuk, büyüyene kadar; ama 24 yaşına geldiğinde, boyacı olmak yerine doktor olabilir, mühendis olabilir. İşte Toyota da öyle. Bebek endüstriler böyle. Yani bir anda küresel rekabetin içine atarsanız yeni kurulmuş bir şirketi ya da sektörü, kendi yerli şirketinizi, en fazla boyacı olur, rekabet edemez; ama uzun süre teşvik ederseniz, korursanız, ileride uluslararası alanda rekabet edecek bir şirket haline gelebilir.

Geçici tekel hakları vermek de bir süre koruyabilir. Tekel rantı, süper kâr getirerek talebi garanti edebilir. Tekel oluyorsunuz sonuçta.

Devlet ihaleleri vermek; bizimkilerin sık sık kullandığı bir yöntem. O şekilde belli bir sermaye grubunu yükseltip rekabetçi hale getirebilirsiniz. "Yahu, ben bu köprüyü yapıyorum da, geçecekler mi?" Belirsizlik. Ama geçiş garantisi verirsiniz, "Tamam, o zaman yapıyorum" der. Ben de derim.

Ar-Ge'yi finanse etmek, işin teknolojik evrimini desteklemek. JVC örneğinde olduğu gibi, bir anda teknoloji değişir, siz geride kalırsınız; ama o teknoloji de planlanabilir devlet tarafından. Mariana Maz-

zucato yıllardır bunu anlatıyor. Devletin Ar-Ge'yi kontrol ettiği, finanse ettiği, bilgisayar, internet, yarıiletkenler vesaire; bunlar hep devlet, NASA gibi kurumlar üzerinden çıktı. Bu Apple'ın Iphone'unu parçalara ayırıp bakıyor. Bütün parçaları vakti zamanında devlet kurumları tarafından geliştirilmiş.

İkincisi, yine literatürde son zamanlarda ilgi gören bir başlık, üretimde öğrenme. Egemen görüş, üretim ile teknolojinin, inovasyonun ayrı olduğu. Yani "İnovasyon Ar-Ge birimleri tarafından geliştirilir, üretim de fabrikalar tarafından yapılır, bu ikisi ayrıdır." Konuya büyük oranda böyle yaklaşıyor. Hakikaten de, orada bir yerde teknoloji şirketleri var işte, inovasyon yapıyor, bir şey geliştiriyor, bir ürünü geliştiriyor, bir teknolojiyi iyileştirmeye çalışıyor; kendi içinde bir teknoloji şirketi, bilişim şirketi, yazılım şirketi falan. Ama üretim öbür tarafta, başka bir yerde yapılıyor. Bu ikisinin organik bir bağlantısı yok. Oradaki teknolojiyi üretebilirse, gidip öteki taraftaki fabrikaya satıyor. Hâlbuki bunun daha makul bir versiyonu, üretim odaklı yaklaşım. Yani üretim aslında kolektif, kümülatif ve birbirine bağlı bir süreçtir. Eğer o Ar-Ge şirketi, yazılım şirketi, üretimden, fabrikadan kopuk değil de, bir arada olsaydı, üretimde öğrenerek o teknolojiyi geliştirebilir ya da iyileştirebilirdi. Burada bir kısmınız mühendistir, teoriyi çok iyi bilirsiniz, mühendisliği siz bilirsiniz; ama bir fabrikaya gittiğiniz zaman, orada bir teknisyen sizden daha çok bilir bazı şeyleri, yani o üretime yönelik işleyişi. O yüzden, aslında bu Ar-Ge'nin, inovasyonun, teknolojinin ayrı bir şekilde, ayrı birimlerde değil de, üretimle iç içe geçerek yapılması gerektiğini savunan bir taraf var.

Ne olur mesela; arz tarafından bakarsak, bir çözümlü, bir ürünü başka sektörde, başka ürünün üretiminde falan kullanmak. Çapraz kullanım. Anarşik kapitalist sistem içinde bu pek mümkün olmuyor. Çünkü siz bir çözüm üretiyorsunuz, bir hizmet sunuyorsunuz, bir ürün buluyorsunuz; fakat ticari sır, yani bunu kendinize saklıyorsunuz. Yahu, bırakın başka sektörde kullanılsın ya da başka şirketlerde kullanılsın. O çapraz geçişler pek yok.

Şöyle bir problem de oluyor: Bölünemezlik. Yani sanayi yatırımı, sanayi üretimi pek bölünebilir de-

ğil. Çok büyük olduğu için. “20 kilo pirinç alayım; o bana çok olur, böyleim onu, 1 kilo alayım” diyebilirsiniz. Ama bir otomobil fabrikası kuralım, bunda senede 150 bin tane otomobil çıksın. Malta diyelim; Malta desin ki, “Yahu, bu senede 150 bin tane otomobil bana çok fazla, bunun küçüğünü yapalım, senede 200 tane otomobil çıksın.” Bunu diyemiyorsun yani. Bölünebilir bir yatırım değil. Fabrikanın küçüğünü yapamıyorsun. Ya da mantıklı olmuyor. Bu çapraz etkileşim; kolektif, kümülatif, sektörleri birbirine bağlı düşünürsek bu mümkün olabiliyor ve daha önce kârlı olmayan bazı yatırımlar, ölçek çok büyük, ama piyasa çok küçük olduğu için kârlı olmayan bazı yatırımlar kârlı hale gelebiliyor.

Bir örneği Kadıköy Hasanpaşa’da görmüştüm, yazısını da yazmıştım, Bulut Mutfak diye. Duydunuz mu bilmiyorum, müthiş bir fikir. Adamlar restoranların bir ortak mutfağını kurmuşlar, Bulut Mutfak. Bir depo alanı düşünün, orada kabinler yapmışlar; bir kabini Bepos Pizza kiralyor, ötekini Köfteci Ramiz kiralyor, ötekini bilmem kim kiralyor. Hepsi bir depo içinde yan yana, yan yana mutfaklar. Restoran normalde çalışıyor mutfağında, günlük hizmetini veriyor; ama paket servisini o Bulut Mutfak’tan yapıyorlar. Faydası ne? Faydası şu: Ortak kullanım alanı oluyor, ortak mallar alınıyor. Çünkü aşağı yukarı hepsi benzer malzemeler kullanıyor. Yani mayonezi haftalık 20 kilo alayım demiyorsun da, oradaki 50 mutfağa 1 ton mayonez alıyorsun. Bir de tesisat çekersen, musluktan mayonez basıp faturalandırabilirsin de. Ne oluyor; ölçekten kazanıp, birim maliyeti düşürüyorsun, daha ucuza üretebiliyorsun. Çok mantıklı bir şey Bulut Mutfak. Keşke birçok restoran bu şekilde çalışsa. İşte bu şekilde o büyük yatırımları, normalde yapılamayacak şeyleri bölünebilir hale getirebiliyoruz.

Bir diğer problem ve çözüm, makro ekonomi yönetimi. Mesela TOGG’u üretiriz, tamam. 80 sene önce yapamazdık belki, ama bugün yapabiliyoruz. Çünkü artık jenerik bir şey haline geldi otomobil üretimi. 1950’lerde Toyota’yı üretirken katma değeri yüksek bir üründü otomobil, ama bugün değil, kâr marjları çok düştü otomotiv sektöründe. Biz üretebiliriz; elektrikli, elektriksiz, SUV falan yapılabilir. Ama satılabilir mi, o maliyet ve o fiyattan talep bulabilir

miyiz? Böyle bir sorun var. Yani üretmek, üretim tesisini kurmak problem değil aslında bugün. Esas problem, halkta öyle bir alım gücü var mı, öyle bir efektif talep oluşabilecek mi... İşte en güzel örneğini iki hafta önce Koç söyledi; “Yahu, biz bu batarya tesisini kuracaktık, ama gördük ki bu elektrikli otomobil henüz yeteri kadar penetre etmemiş; dolayısıyla, bu verimli, mantıklı bir yatırım olmayacak bizim için.” Talep yok, o talebi görmediği için de o yatırımı yapmıyor. Dolayısıyla, bir yatırımı yapacaksan, talebi olacak mı, o önemli. İşte o köprü meselesinde otomatik talep; yani geçsen de, geçmesen de talebi garanti ediyor ve o şekilde yürünüyor. O da bir makro ekonomik yönetim biçimi. Bir ihaleyi veriyorsun, bir yatırım yapıyorsun, talebi de garanti ediyorsun. TOGG’da öyle bir garanti var mı? Yok, o daha piyasa işi gibi. Peki, ne yapıyorlar, nasıl politikalar uyguluyorlar? Yeteri kadar serbest pazarda rekabetçi olup da satamazsak, en azından belediyelere alımı zorunlu kılarız, kamu kuruluşlarına alımı zorunlu kılarız, rektörlerin makam aracı hep TOGG olur falan. Yani bir şekilde o talebi, makro talebi yaratmaya çalışıyorsun.

Tabii, para politikası, faiz politikası, bunlar da var. Faizleri düşürürsün, talep olur. O zaman TOGG satar. Millet çeker düşük faizli kredi, öder, 24 ay, 36 ay. O zaman öyleydi, şimdi artmaya başladı faizler, sıkıntı. Nasıl yöneteceksin, yani bir sanayileşme atılımı yapıyorsun, birtakım yatırımlar yapıyorsun, birtakım ürünler arz ediyorsun; ama insanlar onu alabilecek mi o fiyatlardan? İşte buyur, kullan, para politikası. “Merkez Bankası bağımsız mı olsun, bağımlı mı olsun?” Faizleri düşürmek istiyorsun, ki malını satasın. Merkez Bankası diyor ki, “Ben düşürmem. Çünkü ekonomi biliminin kurallarına aykırı.” Hop, adam merkez bankasına müdahale edip değiştiriyor. Belki doğrusunu yapıyor.

Ya da kamu bankaları üzerinden düşük faizli kredi vermek. Mesela o zaman hep çıkıyordu: “Ziraat Bankasından 0.49 faizle ev kredisi.” Gidiyorsun, “Yok, onlara değil” diyor. Ben ev bulmuşum, alacağım, “Ona değil” diyor. “Yeni yapılan şu projelere, şu şirketin yaptıklarına veriyorum” diyor. Yani seçici bir şekilde, yeni site projelerine yönelik 0.49. Normal bir ev alsan yine 1.49 diyordu o zaman. Kur

aynı şekilde. TL'yi değerli mi kılacaksın, değersiz mi kılacaksın; bunlar hep makro ekonomik yönetimle alakalı.

Son başlık da çatışma yönetimi. Bu da AKP'nin yaptığı bir şey. Bir grup seçiyor, Beşli Çete, bunlara ihaleleri yolluyor, bunları semirtiyor, büyütüyor. Ama ötekiler de diyor ki, "Hani bize, hani bize? Hep aynı gruplara veriyorsun." Orada bir çatışma ortaya çıkıyor. Ya da başka bir örnek, İstanbul'da taksiciler örneği. Nasıl çözeceksin? Orada halk ile taksiciler arasında bir çatışma var. Nüfus olmuş bilmem kaç, taksi sayısı hâlâ 18 bin, 250 kişinin elinde konsantre olmuş; onlar bırakmak istemiyor, halk muzdarip. Nasıl çözeceksin? Bazen –piyasaya bırakma stratejisi diyorlar buna– piyasaya bırakmak en iyi çözüm oluyor. Diyorsun ki, "Kardeşim, talep çok yüksek, senin arzın çok kısıtlı, bu böyle olmaz, serbest piyasa", "Lisanslı plaka olarak değil de herkes yapabilirsin. Piyasanın kuralı bu" diyorsun ve biraz bu sonucu kabul etmeye mecbur bırakıyorsun. Çünkü ideoloji bunu gerektiriyor, değil mi, bu şekilde o çatışmayı çözebiliyorsun. Ya da dönüşümlü olarak sermaye gruplarını destekliyorsun. Bir dönem bir grubu kayırıyorsun (Cengiz), öteki dönem öteki grubu kayırıyorsun, bu şekilde yönetiyorsun ve iktidarda kalmaya devam ediyorsun. Kazananı seçmek derler buna ya da kaybedeni seçmek. AKP bunu çok iyi yönetiyor bence. Yani 20 yıllık iktidarının en önemli şeylerinden biri bu bence.

Tabii, az önceki oturumlarda çokça tartışıldı, küresel sistemin dönüşümü, üretimin dönüşümü, ticaret yolları sürekli değişiyor falan, bunlar ekstra belirsizlikler katıyor. Bir ticaret hattına yönelik yatırım yapıyorsunuz; daha sonra Orta Doğu'da savaş, kriz çıkıyor bilmem ne, öteki hatta gitmek zorunda kalıyorsunuz.

Finansallaşma aynı şekilde, sermayenin önemli bir kısmını kendine çekiyor; değer yaratmayan, sanayileşmeden çalan bir alan halinde. Bunun yükselmesi ayrı bir problem. Bugün bile arkada otururken önde telefon ekranlarında görüyorum, herkes borsa kaydırıyor.

Ve bir uyarı: Fikri mülkiyet hakları. O da yine son 10 yılda çok tartışılan bir konu haline geldi. Bir kural bu neredeyse; sanayileşmek, kalkınmak, atılım yapmak, sıçrama yapmak istiyorsanız, fikri mülkiyet haklarını tamamen elimine etmeyecekseniz bile kapsamını muhakkak daraltacaksınız. Yani patentlenebilir alanları kısıtlamanız lazım. Dünyada Almanya'sından tutun, Finlandiya'sından tutun Güney Kore'sine kadar, Çin dahil, hepsinde çok kısıtlıydı, kalkınırken, çok minimal ferdi fikri mülkiyet hakları ve patent hakkına imkân tanıyordu. Bugün her şeyi patentleyebiliyorsunuz, maalesef o noktaya geldi artık. Bunu Dünya Ticaret Örgütü dayatıyor, Dünya Sağlık Örgütü dayatıyor, TRIPS Antlaşması dayatıyor bizlere. O yüzden elimiz kolumuz bağlı. Aşının çakmasını yapamıyorsun, yoksa Dünya Sağlık Örgütü sana ambargo koyuyor. Ama kalkınmanın yollarından, sihirli araçlarından biri: Bilgi kamusaldır, herkes kullanabilir. Bu şekilde ilerlersin ve teknolojiyi yakalayabilirsin, yoksa geri kalırsın.

O yüzden, bazen bana da sosyal medyada sallayanlar oluyor. Çünkü patentten, teliften, müzik, şarkı, karikatür, şundan bundan telif geliri elde eden insanlar var; ama... Evet, bu da bir açmaz yani. Kişisel rant elde etmek tatlı ama eğer makro ölçekte ilerlemek istiyorsak, telif ve patent alanlarının sınırlarını daraltmamız gerekiyor.

Burada bitireyim. Sorular gelirse cevaplayabilirim. Dinlediğiniz için teşekkürler.

TMMOB MAKİNA MÜHENDİSLERİ ODASI 49. DÖNEM ETKİNLİK TAKVİMİ

ETKİNLİK ADI	SEKRETERYA	TARİH
Savunma Sanayi ve Bakım Teknolojileri Sempozyumu*	Kayseri	13-15 Ekim 2022
Bakım Teknolojileri Kongre ve Sergisi*	Denizli	20-22 Ekim 2022
Ulusal Hidrolik-Pnömatik Kongresi ve Sergisi*	İstanbul/İzmir	16-19 Kasım 2022
Tesisat Mühendisliği Kongresi ve Sergisi*	İzmir	26-29 Nisan 2023
NDT Günleri*	Bursa	16 Eylül 2023
Ulusal Uçak, Havacılık ve Uzay (UHUM) Kurultayı*	Eskişehir	13-14 Ekim 2023
Öğrenci Üye Kurultayı*	Oda Merkezi	21 Ekim 2023
İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Kongresi*	Adana	25-28 Ekim 2023
Sanayi Kongresine Giderken - Kamuculuk Yeniden*	Ankara	28 Ekim 2023
Raylı Sistemler Kongre ve Sergisi*	Eskişehir	2-4 Kasım 2023
Trakya'da Sanayileşme ve Çevre Sempozyumu*	Edirne	9-11 Kasım 2023
Enerji Verimliliği Kongresi*	Kocaeli	17-18 Kasım 2023
Kaynak Teknolojisi 13. Ulusal Kongre ve Sergisi*	Ankara	17-18 Kasım 2023
Endüstri ve İşletme Mühendisliği (EİM) Kongresi ve Kurultayı *	Adana	23-25 Kasım 2023
TMMOB Sanayi Kongresi*	Oda Merkezi	15-16 Aralık 2023
Asansör Sempozyumu	İzmir	17-19 Ekim 2024

* Tamamlanan etkinlikler